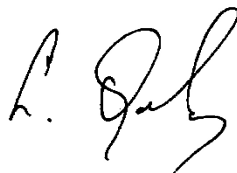

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ГАРАДЖАЄВ Джейхун Ясін огли

УДК 340.131(479.24)

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД
АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
МІШИНА Наталя Вікторівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
БИСАГА Юрій Михайлович,
Ужгородський національний університет,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства;

доктор юридичних наук, професор
ЛЮБЧЕНКО Павло Миколайович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри державного будівництва;

доктор юридичних наук, доцент
ЩЕРБАНЮК Оксана Володимирівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри правосуддя.

Захист відбудеться 15 вересня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий « 11 » серпня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У своєму привітальному посланні з нагоди ювілею Конституційного Суду Президент Азербайджанської Республіки пан Ільхам Алієв відзначив, що Суд «відіграє значну роль у застосуванні в національному праві сучасних ідей, пов'язаних із правами людини, зокрема принципів, закріплених Європейською конвенцією з прав людини, в інтеграції нашої країни в європейський правовий простір, прийнятими постановами впливає на розвиток правової системи і підвищення правової культури, активно бере участь у зміцненні правових основ держави в цілому». На теперішній час створений у 1998 р. Конституційний Суд Азербайджанської Республіки (далі – Конституційний Суд АР) посів значиме місце у системі органів державної влади країни. Серед найважливіших напрямів його діяльності – тлумачення Конституції і законів, контроль за відповідністю нормативно-правових актів Основному Закону, захист прав і свобод людини і громадянина. Щороку кількість запитів, звернень і особливо конституційних скарг у Конституційний Суд Азербайджану збільшується. Якщо наприкінці 1990-х рр. при формуванні Конституційного Суду АР юридична громадськість країни обговорювала місце і роль органу конституційного контролю в системі державної влади, то на теперішній час предметом дискусії є найбільш ефективні шляхи його функціонального реформування. Окрім того, узагальнюється судова практика, систематизуються правові позиції Конституційного Суду АР.

Слід зазначити, що комплексні монографічні дослідження конституційного статусу Конституційного Суду АР відсутні не тільки в україномовній і російськомовній, але й в азербайджаномовній літературі. Науковими працями, в яких порушено окремі питання формування і функціонування Конституційного Суду АР, є: монографія Ф.С. Абдуллаєва «Правові позиції Конституційного Суду Азербайджанської Республіки (1998–2012 роки) (м. Баку, 2012 р.) і його дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Теоретичні і практичні проблеми конституційного провадження в Азербайджанській Республіці» (м. Баку, 2001 р.), дисертації Х.І. Ф. Гаджієва на тему «Тлумачення норм Конституції і закону конституційними судами: на прикладі Азербайджанської Республіки і Російської Федерації» (м. Москва, 2001 р.), Т.Б. Ейнуллаєва на тему «Місце постанов Конституційного Суду Азербайджанської Республіки в правовій системі Азербайджану (питання теорії і практики)» (м. Баку, 2010 р.) тощо. Однак конституційний статус Конституційного Суду АР до тепер не став предметом наукового аналізу на монографічному рівні.

При виборі теми дослідження важливу роль відіграло те, що динаміка розвитку Конституційного Суду АР, збільшення його ролі в системі стримань і протидії актуалізує питання подальшого вдосконалення

його конституційного статусу. Йдеться і про зниження навантаження на Конституційний Суд АР узагалі, і на його суддів зокрема, про введення процедури відбору кандидатів на посади суддів тощо. Вивчення практики подолання цих проблем за межами Азербайджану привернуло увагу до відповідного досвіду Суду Європейського Союзу (далі – Суду ЄС), іменованого вченими багатофункціональним органом, що є в тому числі конституційним судом ЄС. Актуальність використання досвіду саме Суду ЄС для формулювання концепції вдосконалення конституційного статусу Конституційного Суду АР обумовлена низкою причин: а) інтенсифікація інтеграційних процесів у сучасному світі та глобалізація в основних сферах громадського життя зосередили пошук ефективних способів вирішення національних проблем не тільки в практиці зарубіжних країн, але й у наднаціональній практиці; б) Суд ЄС, як один з елементів інституціональної системи ЄС, відіграє важливу роль у збереженні національної ідентичності в процесі міждержавної інтеграції. Навіть зважаючи на те, що Азербайджан поки не прагне до євроінтеграції, досвід захисту національної ідентичності в умовах глобалізації вкрай цінний; в) Суд ЄС робить величезний внесок у створення цілісної, несуперечливої системи права ЄС, і цей досвід також дуже важливий для Конституційного Суду Азербайджанської Республіки; г) демократичний державний режим в АР постійно еволюціонує і зміцнюється, у т.ч. через право, а Суд ЄС має значну практику в цій сфері (йдеться про найбільш нові країни-члени ЄС, про так звані постсоціалістичні країни); д) Суд ЄС напрацював способи використання у своїй практиці рішень Європейського Суду з прав людини. А Конституційний Суд АР найчастіше своїми рішеннями імплементує в національну правову систему положення Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р.; ж) у процесі створення і подальшого реформування Суду ЄС ураховувався кращий досвід європейських держав-членів ЄС у відповідній функціональній сфері.

Слід зазначити, що дотепер в юридичній літературі переважали або порівняльні дослідження національних органів конституційного контролю європейських держав, або аналіз формування і функціонування Суду ЄС. Найбільш вагомий внесок у порівняльні дослідження національних органів конституційного контролю європейських держав зробила Є. А. Гагаєва дисертаційним дослідженням на тему «Вплив європейського права на конституційне законодавство держав Східної Європи» (2010 р.), а також монографією на тему «Вплив європейського права на конституційне право держав Центральної і Східної Європи» (2013 р.) у співавторстві з І. Г. Дудком. Найбільш змістовні дослідження формування і діяльності Суду ЄС належать авторству Т. В. Комарової («Юрисдикція Суду Європейського Союзу», 2010 р.), М. В. Кривової («Організація і юрисдикція Суду ЄС: теорія і практика», 2004 р.), Ю. М. Орлової («Взаємодія Суду ЄС з міжнародними і національними судовими

установами», 2005 р.), Я. П. Андрієнка («Роль Суду ЄС у формуванні європейського правового простору», 2004 р.). Однак на теперішній час в україномовній, російськомовній та в азербайджаномовній літературі відсутні дослідження, в яких здійснювався б порівняльний аналіз конституційного статусу національного органу конституційного контролю з багатофункціональним наднаціональним судовим органом, у число повноважень якого входить здійснення конституційного контролю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках: науково-дослідної теми кафедри конституційного права «Конституційна реформа та модернізація в умовах інтеграційного розвитку України», що пов'язана з планом наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2016–2020 рр. «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842); науково-дослідної теми кафедри конституційного права «Конституційна модернізація та реформування в Україні», що пов'язана з планом наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671); науково-дослідної теми кафедри конституційного права «Конституційна модернізація та реформування в Україні», що пов'язана з планом наукових досліджень Одеської національної юридичної академії на 2006–2010 рр. «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970).

Мета та задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у характеристиці конституційного статусу Конституційного Суду АР і виявленні перспектив його вдосконалення на підставі вивчення досвіду Суду ЄС в частині здійснення ним конституційного контролю.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі задачі:

критично осмислити існуючі конституційно-правові дослідження Конституційного Суду АР і Суду ЄС;

охарактеризувати конституційний розвиток Азербайджанської Республіки і становлення Конституційного Суду АР;

розкрити конституційний розвиток Європейського Союзу і становлення Суду ЄС;

сформулювати методологію дослідження Конституційного Суду АР і перспектив використання досвіду Суду ЄС для його вдосконалення;

обґрунтувати доцільність вибору такого концептуального підходу до дослідження Конституційного Суду АР, що полягає у вивченні конституційного статусу досліджуваного органу;

сформулювати поняття «конституційний статус Конституційного Суду АР»;

обґрунтувати роль місця Конституційного Суду АР як передстатусного елементу;

визначити елементи, що формують конституційний статус Конституційного Суду АР;

згрупувати елементи конституційного статусу Конституційного Суду АР в залежності від того, чи пов'язані вони з його формуванням, з його внутрішньою організацією чи з його діяльністю;

охарактеризувати елементи конституційного статусу Конституційного Суду АР, пов'язані з його формуванням (кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посади суддів, порядок формування);

охарактеризувати елементи конституційного статусу Конституційного Суду АР, пов'язані з його внутрішньою організацією (правовий статус суддів, структура досліджуваного органу);

охарактеризувати елементи конституційного статусу Конституційного Суду АР, пов'язані з його діяльністю (функції і компетенція, організація роботи і юридична чинність його актів);

концептуалізувати перспективи використання досвіду Суду ЄС для вдосконалення елементів конституційного статусу Конституційного Суду АР, пов'язаних з його формуванням, внутрішньою організацією і діяльністю.

Об'єктом дослідження є конституційний контроль в Азербайджанській Республіці.

Предметом дослідження є Конституційний Суд Азербайджанської Республіки: теорія і практика.

Методи дослідження. При здійсненні дисертаційного дослідження для одержання достовірних наукових результатів було використано аксіологічний, антропоцентричний, діалектичний, синергетичний, телеологічний, цивілізаційний та інші підходи. Для досягнення мети дослідження були використані переважно: порівняльний метод, як «по вертикалі», так і «по горизонталі», причому в останньому разі лише після обґрунтування порівняльності досліджуваних об'єктів унаслідок їх функціональної схожості (п.п. 2.2, р.р. 3–5); історико-правовий метод – при аналізі досвіду конституційного розвитку і конституційного контролю в АР і в ЄС (п.п. 1.2, 1.3); формально-логічний метод – для формулювання й оцінки дефініцій, класифікацій, інших авторських розробок, а також для аргументації висновків і пропозицій, сформульованих у дослідженні (п.п. 1.1, 2.2–2.3, 3.1, 4.1–4.2, 5.1); методи індукції і дедукції – для аналізу подібності й розходження об'єктів і явищ, для зіставлення об'єктів, що співвідносяться між собою як ціле і частина, для пошуку емпіричних залежностей між ними (п.п. 1.1, 2.1, р.р. 3–5); методи аналізу і синтезу – для формування моделі конституційного статусу розглянутого органу і для послідовного розгляду відповідного досвіду Суду ЄС (п.п. 2.2, 2.3, р.р. 3–5); методи абстрагування і моделювання – для здійснення

описаної послідовності дій (п.п. 2.2–2.3, р.р. 3–5); системний метод – для поелементної характеристики конституційного статусу Конституційного Суду АР і для формулювання пропозицій з подальшого вдосконалення законодавства АР про конституційний контроль (п.п. 3.1–3.2, 4.1–4.2, 5.1–5.3); функціональний метод – для аргументації порівнянності Конституційного Суду АР і Суду ЄС, а також для характеристики цілей діяльності, функцій і компетенції цих органів (п.п. 1.1, 2.3, 5.1, 5.3); герменевтичний метод – при зверненні до повноважень Конституційного Суду АР і Суду ЄС, що припускають здійснення офіційного тлумачення конституції, а також у сукупності з порівняльним методом при порівнянні правових систем АР і ЄС (п.п. 1.2–1.3, 5.1, 5.3); статистичний метод – при вивченні питань кількості справ, розглянутих Конституційним Судом АР, граничного віку перебування на посаді суддів Конституційного Суду АР, тривалості їх перебування на посаді (п. 3.1, р. 5).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали наукові розробки таких українських та зарубіжних авторів, як Ф. С. Абдуллаєв, Я. П. Андрієнко, М. В. Афанасьєва, З. М. Багіров, Ю. Г. Барабаш, Д. А. Басангов, О. В. Батанов, Д. М. Бахрах, Х. Н. Бехруз, Ю. М. Бисага, М. М. Бірюков, Н. О. Богданова, М. В. Вітрук, К. А. Гагаєва, Х. І. Гаджиев, Д. В. Ганя, А. С. Головін, К. Ю. Голуб, Р. Б. Гулієв, Л. Г. Гусейнов, М. А. Дамірлі, В. В. Дудченко, К. В. Ентін, С. В. Єршов, І. І. Забокрицький, Р. Ю. Зеленов, М. Ю. Ільїн, С. П. Казанков, А. М. Кальяк, С. В. Ківалов, О. Ю. Кіреєва, А. О. Клішас, В. П. Колісник, Т. В. Комарова, І. О. Кравець, М. В. Криво́ва, А. Р. Крусаян, Н. М. Курова, Є. В. Лунгу, П. М. Любченко, Н. Ф. Мамєдов, Н. В. Мамченко, О. В. Марцеляк, О. М. Мироненко, Н. В. Мішина, С. Є. Несмеянова, Т. А. Ніколаєва, М. А. Нудель, Ю. М. Оборотов, О. В. Опря, М. П. Орзіх, Ю. М. Орлова, П. М. Рабінович, С. М. Рзаєв, М. Д. Савенко, М. В. Савчин, Е. Н. Самєдов, М. Н. Самєдов, К. А. Сасов, М. О. Свистунова, А. О. Селіванов, В. Є. Скомороха, А. А. Стрижак, Д. А. Сулейманов, С. В. Сулімський, І. А. Тимченко, В. П. Тихий, О. Д. Тихомиров, П. М. Ткачук, А. С. Фастовець, Т. Я. Хабрієва, А. О. Четверіков, В. М. Шаповал, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко, О. В. Щербанюк, Т. О. Яшнікова та ін.

Нормативно-правовою базою дисертаційного дослідження є Конституція Азербайджанської Республіки, Конституційний Закон АР «Про нормативно-правові акти», Закон АР «Про Конституційний Суд», Внутрішній Статут (Регламент) Конституційного Суду АР тощо, а також Договір про Європейський Союз 1992 р., Договір про функціонування Європейського Союзу 2007 р., Протокол, що встановлює Статут Суду Європейського Союзу, інші протоколи до цих договорів тощо.

Емпіричну основу дослідження становить практика розгляду справ Конституційним Судом АР, Судом ЄС, довідкові видання, статистичні дані та матеріали засобів масової інформації.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим монографічним дослідженням конституційного статусу Конституційного Суду АР і перспектив його вдосконалення, сформульованих на підставі вивчення досвіду Суду ЄС в частині здійснення ним конституційного контролю.

Наукова новизна виражається в таких основних положеннях:

уперше:

доведено порівнянність національного органу конституційного контролю (на прикладі Конституційного Суду АР) із Судом ЄС у частині формування і діяльності цього наднаціонального судового органу при здійсненні конституційного контролю з урахуванням: а) використання європейської моделі конституційного контролю; б) належності досліджуваних органів до органів судової влади; в) сутнісного і змістовного збігу повноважень цих органів, пов'язаних зі здійсненням конституційного контролю;

розроблено методологію проведення комплексного конституційно-порівняльного дослідження національного органу конституційного контролю (на прикладі Конституційного Суду АР) із Судом ЄС у частині формування і діяльності цього наднаціонального судового органу при здійсненні конституційного контролю;

запропоновано в Основному Законі АР закріпити основи конституційного статусу Конституційного Суду АР не в одній із статей Глави VII «Судова влада», а в окремій главі «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки»;

розроблено зміни і доповнення в Основний Закон АР, комплексний характер яких спрямований на більш чітке розмежування статусу судових органів загальної і конституційної юрисдикції;

аргументовано доцільність запозичення досвіду формування Суду ЄС у частині попереднього відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР спеціально створеним Комітетом експертів при Президенті АР – для врахування таких оцінних вимог, як бездоганна репутація, володіння навичками практичного застосування норм конституційного права та ін.; розроблено пропозиції про персональний склад цього Комітету;

обґрунтовано необхідність підвищення з 5 до 10 років стажу роботи з юридичної спеціальності, необхідного для обіймання посади судді Конституційного Суду АР;

рекомендовано пряму рецепцію досвіду Суду ЄС у частині включення до складу Конституційного Суду АР генеральних адвокатів, у т.ч. запропоновано: а) створити в Конституційному Суді АР чотири вакансії генеральних адвокатів; б) вважати основною функцією генеральних адвокатів Конституційного Суду АР подання висновків по розглянутих Судом справах; в) покласти розподіл справ між генеральними адвокатами

на Голову Конституційного Суду АР; г) пред'являти до кандидатів на посади генеральних адвокатів Конституційного Суду АР вимоги, аналогічні вимогам до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР; д) установити порядок формування корпусу генеральних адвокатів Конституційного Суду АР, аналогічний порядку формування суддівського корпусу досліджуваного органу; е) передбачити однаковий термін повноважень для суддів і для генеральних адвокатів Конституційного Суду АР – довічне обіймання посади до досягнення граничного віку перебування на ній (70 років);

запропоновано класифікувати гарантії незалежності суддів Конституційного Суду АР у залежності від їх змісту на: а) організаційні (несумісність, неупередженість, недоторканність особи і житла, імунітет від юрисдикції, особливий порядок формування Конституційного Суду АР); б) процесуальні (особлива думка судді, самовідвід судді, таємниця дорадчої кімнати); в) соціальні (матеріальне забезпечення суддів і їх соціальний захист);

обґрунтовано доцільність рецепції досвіду Суду ЄС у частині відмовлення від вичерпного переліку основ для відводу суддів Конституційного Суду АР і необхідність закріплення в Законі АР «Про Конституційний Суд» норми, яка передбачає, що суддя має право подати заяву про самовідвід у разі, якщо з будь-якої особливої причини не може взяти участь у розгляді справи;

установлено, що до функцій Конституційного Суду АР на теперішній час належать контрольна, інтерпретаційна, арбітражна, правозахисна, церемоніальна функції;

аргументовано доцільність передачі від Конституційного Суду АР Верховному Суду АР повноважень з тлумачення законів і інших нормативних актів для того, щоб єдиний орган конституційної юрисдикції АР здійснював офіційне тлумачення лише норм Основного Закону АР, що дозволить йому приділяти більшу увагу теоретичному обґрунтуванню прийнятого рішення, у т.ч. тлумачачи Основний Закон з погляду прямо закріплених у ньому конституційних принципів, а також закладених у його тексті цінностей і принципів конституціоналізму;

запропоновано закріпити в Законі АР «Про Конституційний Суд», що: а) постанови про тлумачення нормативно-правових актів з позиції їх відповідності Основному Закону АР не обмежені в ретроспективному застосуванні; б) правові позиції, викладені в постановах Конституційного Суду АР, у т.ч. і в мотивувальній частині, мають обов'язковий характер; в) ухвали Пленуму Конституційного Суду АР, які містять вимоги матеріального характеру, мають обов'язковий характер;

сформульовано пропозицію про доцільність скорочення в Законі АР «Про Конституційний Суд» кількості норм процесуального характеру для того, щоб регламентацію своєї діяльності здійснював Конституційний Суд

АР прийнятим суддівським корпусом Внутрішнім Статутом (Регламентом); у контексті цієї пропозиції обґрунтовано відсутність необхідності прийняття Конституційного процесуального кодексу АР;

доведено доцільність внесення в Закон АР «Про Конституційний Суд» змін, спрямованих на вдосконалення його структури, у т. ч.: а) об'єднати в одну главу норми трьох глав, що стосуються організації функціонування досліджуваного органу; б) викласти вимоги до суддів Конституційного Суду АР і вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР не в одній, а в різних статтях; в) розмістити норми про гарантії незалежності суддів Конституційного Суду АР у статтях глави «Статус суддів Конституційного Суду»; г) приєднати ст.ст. 12-14 до Глави другої «Основи організації і діяльності Конституційного Суду» (у такий спосіб норми, що містять вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду, а також регламентуюче обрання суддів Конституційного Суду, початок і термін їхніх повноважень будуть розміщені логічно вірно – безпосередньо перед нормами, що закріплюють статус суддів Конституційного Суду АР) та ін.;

удосконалено:

положення про те, що місце Конституційного Суду АР у системі органів публічної влади має передстатусний характер і визначає структуру конституційного статусу досліджуваного органу;

структуру конституційного статусу органу конституційного контролю (на прикладі Конституційного Суду АР), що включає елементи, пов'язані з його формуванням (кваліфікаційні вимоги до суддів і порядок формування), внутрішньою організацією (структура і правовий статус суддів) і діяльністю (функції і компетенція, організація його роботи і юридична чинність його актів);

положення про те, що на теперішній час щодо ЄС передчасно говорити про реалізацію принципу поділу влади, використаного суверенними державами; система органів ЄС будується з урахуванням принципу інституціонального балансу;

аргументацію про недоцільність застосування класифікації повноважень органів конституційного контролю в залежності від їх важливості на основні й додаткові до повноважень Конституційного Суду АР з урахуванням надзвичайної важливості кожного з повноважень;

одержали подальший розвиток:

пропозиція щодо заміни обрання суддів Конституційного Суду АР на 15-річний термін довічним обранням;

аргументація штучності розмежування понять «конституційний статус» і «конституційно-правовий статус» і доцільності використання в літературі поняття «конституційний статус» для мінімізації громіздких словесних конструкцій у юридичних текстах;

пропозиція іменувати Конституційний Суд АР не «вищим», а «єдиним» органом конституційної юрисдикції в державі;

обґрунтування доцільності виокремлення в наднаціональній системі права ЄС галузі конституційного права ЄС;

положення про існування Конституції ЄС, що на теперішній час має консолідований характер і складається з установчих договорів ЄС зі змінами і доповненнями, і Хартії фундаментальних прав.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – при подальшому вивченні конституційного статусу Конституційного Суду АР зокрема й органів конституційного контролю в цілому, а також при аналізі здійснення Судом ЄС повноважень у сфері конституційного контролю; для розвитку вчення про конституційний контроль та правовий статус органів конституційного контролю (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальну та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 1 березня 2017 р.);

законотворчій сфері – у процесі подальшого вдосконалення нормативно-правових актів АР, норми яких використовуються для регламентації формування і функціонування Конституційного Суду АР; для вдосконалення законодавства про конституційний контроль та правовий статус Конституційного Суду АР (Довідка впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Комітету Мілі Меджлісу АР з питань правової політики та державного будівництва від 30 березня 2017 р.);

правозастосовній сфері – при запозиченні АР кращого досвіду здійснення конституційного контролю держав-членів ЄС, що вже знайшов своє застосування на наднаціональному рівні при регламентації формування й організації роботи Суду ЄС у частині здійснення ним повноважень у сфері конституційного контролю; для забезпечення ефективності діяльності органів судової влади АР (Довідка впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Конституційного Суду АР від 30 березня 2017 р.; Довідка впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Бакінського Адміністративно-Економічного Суду № 1 АР від 30 березня 2017 р.);

навчальному процесі – при підготовці підручників, посібників, інших навчально-методичних матеріалів по дисциплінах: «Конституційне право Азербайджанської Республіки», «Конституційне право зарубіжних країн», спецкурсів, присвячених конституційному контролю, а також проблематиці прав і свобод людини і громадянина. Окремі положення дисертаційного дослідження застосовувалися під час проведення лекцій і практичних занять у Бакинському державному університеті (Азербайджанська Республіка), а також підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій із зазначених дисциплін (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальну

та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 1 березня 2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно. В опублікованих працях, написаних у співавторстві, здобувачем самостійно підготовлено: у підручнику «Конституційне право зарубіжних країн» (м. Харків, 2015 р.), написаному у співавторстві з І.О. Бондаренко, Д.Є. Волковою, Н.О. Дерус, А.Р. Крусян, Мішиною та ін., – тема 16 «Конституційне право Республіки Азербайджан» (с. 496-528); у т. 2 «Особлива частина» підручнику «Конституційне право зарубіжних країн» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.), написаному у співавторстві з О.М. Бориславською, Н.О. Дерус, А.А. Єзеровим, Н.В. Мішиною та ін., – тема 16 «Конституційне право Республіки Азербайджан» (с. 4-29). Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Основні положення наукового дослідження, теоретичні та практичні висновки, що містяться в дисертації, доповідалися під час виступів на 42 міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах, наукових семінарах, слуханнях, серед яких: «Рада Європи – Європейський суд з прав людини» (м. Страсбург, 13–14 листопада 2001 р.); Інформаційний семінар для працівників юстиції в контексті стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (СРТ) (м. Баку, 28–29 жовтня 2002 р.), «Державні гарантії захисту прав і свобод кожного» (м. Баку, 1–2 жовтня 2003 р.), «Кримінальне правосуддя і Європейська Конвенція по правах людини» (м. Баку, 26–27 травня 2004 р.), «Конституції Азербайджану – 10 років» (м. Баку, 11 листопада 2005 р.), «Конституція Азербайджану і сучасні реформи» (м. Баку, 12 листопада 2005 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 26 квітня 2006 р.), «Треті Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 23–24 листопада 2007 р.); «Зона вільної торгівлі Україна – Європейський Союз та європейська інтеграція: правові та економічні аспекти» (м. Одеса, 8 червня 2007 р.); «Демократичне законодавство» (м. Відень, 6–7 листопада 2008 р.), «Четверті Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 28–29 листопада 2008 р.); «Верховенство права у світі, що розвивається» (м. Київ, 22–27 березня 2009 р.); «Діти в конфлікті з правом» (м. Анкара, 27–29 квітня 2009 р.), «П'яті Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р.); «Держава та право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Сімферополь, 16–17 квітня 2010 р.); «Інститут особливої думки в конституційно-судовому процесі» (м. Батумі, 15–20 вересня 2010 р.); «Забезпечення прав людини в процесі конституційних реформ» (м. Баку, 12 листопада 2010 р.); «Ефективні механізми імплементації Європейської Конвенції про захист прав і

основних свобод людини» (м. Баку, 10 грудня 2010 р.); «Механізм застосування Закону «Про боротьбу з побутовим насильством» від 22 червня 2010 року» (м. Баку, 11 березня 2011 р.); «Вплив Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини на процес конституційного контролю в АР» (м. Баку, 20 квітня 2011 р.); «Захист прав жінок, постраждалих від побутового насильства» (м. Баку, 21 травня 2011 р.); XV Міжнародний конгрес конституційних судів європейських країн (м. Бухарест, 22–28 травня 2011 р.); XVIII Міжнародний семінар, організований Міжнародним союзом юристів (м. Баку, 27–28 вересня 2011 р.); «Актуальні проблеми юридичної науки» (м. Баку, 30 березня 2012 р.); «Правові системи сучасності» (м. Одеса, 27 квітня 2012 р.); «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16–17 травня 2012 р.); «Конституційний контроль у системі розподілу влад» (м. Тирана, 7–8 червня 2012 р.); «Право на рівність: рамки конституційного захисту» (м. Батумі, 6–8 липня 2012 р.); «Ефективність і якість правосуддя: сучасні технології і підходи» (м. Мінськ, 27–28 вересня 2012 р.); «Актуальні проблеми захисту прав людини в процесі глобалізації: теорія і практика» (м. Баку, 2 листопада 2012 р.); «Актуальні питання правосуддя в Німеччині» (м. Берлін, Франкфурт, Лейпциг, Потсдам, 14–23 травня 2013 р.); «Суд присяжних і справедливість у кримінальному процесі» (м. Вашингтон, Дель-Ріо, Сан Антоніо, 13–23 червня 2013 р.); «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 20–21 вересня 2013 р.); «Компетенція конституційного суду: межі та можливості розширення» (м. Рига, 25–28 вересня 2013 р.); «Конституціоналізм та правова система Росії: підсумки та перспективи» (м. Москва, 26–28 листопада 2013 р.); Кутафінські читання (м. Москва, 28 листопада 2013 р.); «Азербайджан 2020: Ефективні засоби захисту прав людини в контексті поглядів на майбутнє» (м. Баку, 30 листопада 2013 р.); 3-ій конгрес конституційних судів країн світу (м. Сеул, 28 вересня – 2 жовтня 2014 р.); «Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав і свобод людини» (м. Баку, 7 листопада 2014 р.); «Свобода и безпека: підвищення ефективності конституційної скарги» (м. Батумі, 27–28 червня 2015 р.); «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); «Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві» (м. Київ, 7–8 жовтня 2016 р.); «Сучасні тенденції в юридичній науці України» (м. Харків, 24–25 лютого 2017 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертаційного дослідження викладено в 82 наукових публікаціях, серед яких: монографія, 22 статті у наукових фахових виданнях України, 21 стаття в зарубіжних виданнях та виданнях України, включених до міжнародних науково-метричних баз, 35 тез доповідей

і повідомлень на міжнародних, азербайджанських, усеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах, наукових семінарах і слуханнях.

Структура дисертації складається із вступу, п'яти розділів, що поділяються на 16 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (467 найменувань на 55 сторінках) і 4 додатків (на 7 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 484 сторінки, із них основного тексту – 422 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, зазначено його зв'язок з науковими програмами, планами, темами; зазначено мету, задачі, об'єкт, предмет, методологічну та теоретичну основу дослідження, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження, кількість публікацій автора, а також дані щодо структури та обсягу дисертації.

Розділ 1 «Історико-методологічний базис дослідження» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено ряд питань, пов'язаних з використаними в дисертації підходами і методами дослідження, а також з історією конституційного розвитку АР і становлення Конституційного Суду АР, з історією конституційного розвитку Європейського Союзу і становлення Суду ЄС.

У **підрозділі 1.1 «Методологія дослідження Конституційного Суду Азербайджанської Республіки і перспектив використання досвіду Суду Європейського Союзу для його вдосконалення»** констатовано, що важливість питання методології наукового дослідження обумовлена не тільки її безпосереднім впливом на те, наскільки успішно будуть вирішені поставлені дослідником задачі та наскільки практично корисним буде отриманий результат, але й на те, наскільки достовірними будуть підсумки використання методів моделювання, наукового прогнозування. Для досягнення поставленої мети при здійсненні дослідження використано такі основні: а) підходи: аксіологічний, антропоцентричний, діалектичний, синергетичний, телеологічний та цивілізаційний; б) методи: порівняльний, історико-правовий, формально-логічний, індукції і дедукції, аналізу і синтезу, системний, функціональний, герменевтичний, статистичний.

У **підрозділі 1.2 «Конституційний розвиток Азербайджанської Республіки і становлення Конституційного Суду»** звернено увагу на те, що протягом більшої частини періоду перебування сучасної території АР у складі СРСР як суб'єкта федерації, конституційний нагляд на території Азербайджанської Радянської Соціалістичної Республіки здійснювався як державними органами СРСР (переважно в частині відповідності актів

суб'єкта федерації загальнодержавному законодавству), так і органами Азербайджанської РСР (переважно в частині тлумачення законів Азербайджанської РСР).

Після відновлення державної незалежності АР у 1991 р. для здійснення конституційного контролю була вибрана європейська модель. Сформульовано, що вибір цієї моделі конституційного контролю обумовили: а) історичні передумови (на території АР у минулому використовувалися елементи цієї моделі конституційного контролю); б) досвід пострадянських держав (у період розпаду СРСР і «соціалістичного табору» жодна з пострадянських країн не віддала перевагу американській моделі конституційного контролю); в) міжнародні рекомендації (зокрема, думка експертів Венеціанської комісії Ради Європи «За демократію через право» про те, що на сучасному етапі становлення інституту конституційного контролю в державі відбувається більш ефективно, якщо прийнята європейська модель його здійснення); г) аналіз зарубіжної практики з використанням математичних методів, що виявляє чисельне превалювання держав з європейською моделлю конституційного контролю над кількістю країн з американською моделлю.

Зазначено, що використання досвіду Суду ЄС для подальшого вдосконалення порядку формування і діяльності Конституційного Суду АР з історичної точки зору обґрунтовується подіями, які відбувалися починаючи з 1990-х рр. Дослідження джерел конституційного розвитку АР дає підстави стверджувати, що в минулому сучасна територія АР і частина європейського континенту, на якій у даний час розташована низка держав-членів ЄС, двічі перебували у складі тих самих імперій: а) Монгольської імперії в XIII ст.; б) Османської імперії у XVIII ст. Проте значна площа цих імперій у період їх максимальної експансії справляла дуже незначний вплив на правову систему новоприєднаних територій.

У підрозділі 1.3 «Конституційний розвиток Європейського Союзу і становлення Суду Європейського Союзу» на підставі аналітичного осмислення наукової літератури та нормативного матеріалу визначено, що у даний час ЄС, будучи створеним як міжнародна організація, перебуває на шляху еволюції від конфедерації до федерації. Правова система ЄС є інтеграційною за своїм походженням, наднаціональною за своєю сутністю (розміщується між національним і міжнародним правом) і в даний час має унікальний характер. Резюмовано, що право ЄС уже не розглядається як міжнародне право, однак поки не може бути віднесено до національних правових систем. Встановлено, що багато в чому у зв'язку із спробами прийняти Конституційний договір ЄС, що зазнають поразки з 1980-х рр., існування галузі конституційного права ЄС було очевидним не завжди. Виявлено, що значна роль у становленні галузі конституційного права ЄС належить Суду ЄС. Зокрема, саме цей орган визначає зміст принципів конституціоналізму ЄС.

Резюмовано, що на теперішній час первинне право ЄС, яке становить собою сукупність установчих договорів, більшість дослідників визнає консолідованою Конституцією ЄС. Удосконалено аргументацію цього твердження, на користь якого свідчать: а) формальні ознаки: існування писаних конституцій, форма яких має консолідований характер; практика включення договорів до складу конституцій; б) змістовні ознаки: регламентація джерелами первинного права ЄС суспільних відносин, що традиційно належать до предмета конституційного регулювання; ускладнений порядок внесення змін і доповнень у документи, що є джерелами первинного права ЄС (у порівнянні з джерелами вторинного і третинного права ЄС). Констатовано, що судовий орган, який послужив прообразом Суду ЄС, що очолює судову систему ЄС, – Суд Європейського об'єднання вугілля і сталі – був створений у 1952 р. і зазнав безліч реформ. Виявлено подібність Суду ЄС з органами конституційного контролю по функціональних ознаках – на нього покладено здійснення конституційного контролю на рівні ЄС і тлумачення норм первинного права ЄС. Акцентовано увагу на тому, що акти Суду ЄС входять у число джерел третинного права ЄС.

Розділ 2 «Теоретичні основи дослідження Конституційного Суду Азербайджанської Республіки і перспектив використання досвіду Суду Європейського Союзу» складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню історіографії конституційно-правових досліджень Конституційного Суду АР та Суду ЄС, викладенню концептуальних підходів до аналізу формування та функціонування Конституційного Суду АР, з'ясуванню місця Конституційного Суду АР у системі органів державної влади Азербайджанської Республіки.

У **підрозділі 2.1 «Історіографія конституційно-правових досліджень Конституційного Суду Азербайджанської Республіки і Суду Європейського Союзу»** здійснено систематизацію наукових джерел, які присвячено досліджуваним органам. В азербайджаномовній юридичній літературі проблемам конституційного контролю присвячені праці Ф.С. Абдуллаєва (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Теоретичні і практичні проблеми конституційного провадження в Азербайджанській Республіці» (м. Баку, 2001 р.), однойменна монографія, видання «Правові позиції Конституційного Суду Азербайджанської Республіки (1998–2012 роки)», а також численні статті), З.А. Аскерова (розділ «Судова влада» в праці «Конституційне право»), Т.Б. Ейнуллаєва (дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Місце постанов Конституційного Суду АР в правовій системі Азербайджану (питання теорії і практики)» (м. Баку, 2010 р.) та ін. В україномовній і російськомовній юридичній літературі немає монографічних досліджень, пов'язаних з вивченням Конституційного Суду АР як органу державної

влади. Як правило, він згадується лише у контексті порівняння з досить великою кількістю інших органів конституційного контролю, як це має місце в працях М. І. Мумлєєвої, І. В. Гордєєва, А. М. Кальяка, Т. А. Ніколаєвої та ін.

У підрозділі 2.2 *«Концептуальні підходи до дослідження Конституційного Суду Азербайджанської Республіки (конституційний статус досліджуваного органу)»* доведена штучність розмежування понять «конституційний статус» і «конституційно-правовий статус». Обґрунтовано доцільність використання в літературі словосполучення «конституційний статус», а не «конституційно-правовий статус» – для мінімізації використання громіздких словесних конструкцій у юридичних текстах.

На підставі вивчення юридичної літератури з питання конституційного статусу органів конституційного контролю взагалі та Конституційного Суду АР зокрема зазначено, що: а) конституційний статус Конституційного Суду АР на теперішній час залишається не дослідженим; б) поняття «конституційний статус» стосовно органів конституційного контролю досліджено недостатньо, зокрема не існує сталої думки про його елементи. Встановлено, що конституційний статус Конституційного Суду АР – це його правове становище, встановлене нормами конституційного права. Аргументовано тезу про відсутність доцільності формування універсального переліку елементів конституційного статусу органу влади як такого (результат такого узагальнення буде надзвичайно поверхневим). Виявлено, що конституційний статус органу влади містить у собі три групи елементів, пов'язаних з: а) формуванням органу; б) внутрішньою організацією; в) діяльністю. Номенклатура входних у ці групи елементів може змінюватися в залежності від того, конституційний статус якого саме органу влади аналізується, а також у залежності від місця досліджуваного суб'єкта в системі органів публічної влади. Визначено, що структура конституційного статусу Конституційного Суду АР – це модель, що включає елементи, пов'язані зі створенням, внутрішньою структурою і діяльністю Конституційного Суду АР.

У підрозділі 2.3 *«Місце Конституційного Суду в системі органів державної влади Азербайджанської Республіки»* сформульовано пропозицію розглядати місце досліджуваного суб'єкта в системі органів публічної влади як передстатусного елемента.

Узагальнено досвід зарубіжних країн, який свідчить про те, що дотепер не склалося єдиної практики з питання місця органів конституційного контролю в системі органів державної влади. Відповідно до норм Основного Закону АР Конституційний Суд належить до судової галузі влади. Виявлено, що в Главі VII «Судова влада» Конституції АР розмежування конституційного статусу судових органів конституційної і загальної юрисдикції здійснено недостатньо чітко. Щодо Суду ЄС

подібної проблеми не виникає, бо він має як загальну, так і конституційну юрисдикцію. Сформульовано, що в ЄС не використовується принцип поділу влади із системою стримувань і противаг. Наднаціональний характер ЄС обумовив необхідність розробки принципу інституціонального балансу, що не має поки аналогів. Основою принципу інституціонального балансу є високий рівень самостійності кожного з інститутів ЄС.

Відсутність чіткого розмежування конституційного статусу судових органів конституційної і загальної юрисдикції в Основному Законі АР дало підставу сформулювати пропозицію про необхідність внесення в нього таких змін і доповнень: а) ч. II ст. 125 викласти у такій редакції: «II. Судову владу здійснюють суди конституційної і загальної юрисдикції. Єдиним органом конституційної юрисдикції є Конституційний Суд Азербайджанської Республіки. До системи судів загальної юрисдикції належать Верховний Суд Азербайджанської Республіки, апеляційні суди Азербайджанської Республіки, загальні та спеціалізовані суди Азербайджанської Республіки»); б) доповнити Основний Закон АР Главою VII-I «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки». У зв'язку з цим Главу VII «Судова влада» перейменувати, назвавши її «Суди загальної юрисдикції», а ст.ст. 131-133 вважати ст.ст. 130-132. Оскільки характер пропонованих змін і доповнень у Конституцію АР є уточнюючим, сформульовано пропозицію внести їх в Основний Закон під час наступної його комплексної зміни (внесення комплексних змін і доповнень в Основний Закон АР у XXI ст. стали традицією конституційного розвитку Республіки).

Розділ 3 «Елементи конституційного статусу Конституційного Суду Азербайджанської Республіки, пов'язані з його формуванням» складається з трьох підрозділів, присвячених аналізу кваліфікаційних вимог до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР, порядку формування Конституційного Суду АР, а також перспектив застосування досвіду Суду ЄС для вдосконалення елементів конституційного статусу Конституційного Суду АР.

У *підрозділі 3.1 «Кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду Азербайджанської Республіки»* рекомендовано для більш чіткого розмежування статусу судових органів конституційної і загальної юрисдикції доповнити Конституцію АР ст. 133-2 такого змісту:

«Стаття 133-2. Склад Конституційного Суду Азербайджанської Республіки

Конституційний Суд Азербайджанської Республіки складається з 9 суддів. Судді Конституційного Суду Азербайджанської Республіки обираються Міллі Меджлісом Азербайджанської Республіки за поданням Президента Азербайджанської Республіки».

Сформульовано відповідні зміни в Закон АР «Про Конституційний Суд»: а) ч. 6.1 ст. 6 «Склад і організація Конституційного Суду» викласти

в такій редакції: «6.1. У відповідності зі статтею 133-2 Конституції Азербайджанської Республіки Конституційний Суд складається з 9 суддів»; б) ч. 12.1 ст. 12 «Обрання суддів Конституційного Суду» викласти в такій редакції: «12.1. У відповідності зі статтею 133-2 Конституції Азербайджанської Республіки суддів Конституційного Суду обирає Міллі Меджліс Азербайджанської Республіки за поданням Президента Азербайджанської Республіки».

Рекомендовано підвищити стаж роботи з юридичної спеціальності, необхідний для обіймання посади судді Конституційного Суду АР, з 5 до 10 років. Запропоновано доповнити Основний Закон відповідною нормою:

«Стаття 133-3. Судді Конституційного Суду Азербайджанської Республіки

І. Суддями Конституційного Суду Азербайджанської Республіки можуть бути громадяни Азербайджанської Республіки, що мають виборче право, які мають вищу юридичну освіту і стаж роботи з юридичної професії не менш 10 років».

Сформульовано аналогічні зміни в Закон АР «Про Конституційний Суд»: рекомендовано викласти ч. 11.1. ст. 11 «Вимоги до суддів Конституційного Суду» в такій редакції: «11.1. Відповідно до частини І статті 133-3 Конституції Азербайджанської Республіки суддями Конституційного Суду Азербайджанської Республіки можуть бути громадяни Азербайджанської Республіки, що мають виборче право, які мають вищу юридичну освіту і стаж роботи з юридичної професії не менш 10 років».

У *підрозділі 3.2 «Порядок формування Конституційного Суду Азербайджанської Республіки»* рекомендовано відмовитися від 15-літнього терміну повноважень суддів Конституційного Суду АР на користь довічного призначення. Ця пропозиція аргументована необхідністю: а) підвищення рівня незалежності суддів Конституційного Суду АР; б) зрівняння їх з призначуваними на посади довічно суддями судів загальної юрисдикції; в) максимального використання їхнього досвіду роботи в органі конституційного контролю; г) забезпечення інституціональної незалежності єдиного органу конституційної юрисдикції АР.

Сформульовано пропозицію доповнити ст. 133-3 Конституції АР «Судді Конституційного Суду Азербайджанської Республіки» частиною IV такого змісту: «Судді Конституційного Суду Азербайджанської Республіки обіймають свою посаду довічно. Граничний вік перебування на посаді судді Конституційного Суду Азербайджанської Республіки становить 70 років».

Рекомендовано запозичення досвіду формування Суду ЄС у частині попереднього відбору кандидатів Комітетом експертів з погляду

подальшого вдосконалення конституційного статусу Конституційного Суду АР.

У **підрозділі 3.3 «Перспективи використання досвіду Суду Європейського Союзу для вдосконалення елементів конституційного статусу Конституційного Суду Азербайджанської Республіки, пов'язаних з його формуванням»** обґрунтовано доцільність запозичення досвіду формування Суду ЄС у частині попереднього відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР Комітетом експертів – для врахування при попередньому відборі кандидатів на посади суддів досліджуваного органу таких оцінних вимог, як бездоганна репутація, та ін. Крім того, Комітету експертів рекомендовано доручити оцінку досвіду роботи кандидата на посаду судді Конституційного Суду АР, у т.ч. у контексті володіння навичками практичного застосування норм конституційного права (розгляд наукових, науково-практичних праць і правозастосовних актів авторства кандидата).

Сформульовано висновок про доцільність створення Комітету експертів при Президенті АР. Рекомендовано призначити головою цього Комітету останнього з числа суддів Конституційного Суду АР, що пішли на пенсію. Крім того, до складу Комітету експертів варто включити Голову Комітету правової політики і державного будівництва Міллі Меджлісу АР, Міністра юстиції АР, Голову Конституційного Суду АР, завідувача кафедрою конституційного права юридичного факультету Бакинського державного університету. Рекомендовано внести відповідні зміни в ч. 12.1. ст. 12 «Формування Конституційного Суду», виклавши її в такій редакції: «Підбір кандидатів на посади суддів Конституційного Суду здійснює Комітет експертів при Президенті Азербайджанської Республіки. Комітет експертів очолює останній з числа суддів Конституційного Суду Азербайджанської Республіки, що пішли на пенсію. Також у Комітет експертів за посадою входять: голова Комітету правової політики і державного будівництва Міллі Меджлісу АР, Міністр юстиції АР, Голова Конституційного Суду АР, завідувач кафедрою конституційного права юридичного факультету Бакинського державного університету».

Розділ 4 «Елементи конституційного статусу Конституційного Суду Азербайджанської Республіки, пов'язані з його внутрішньою організацією» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено питання правового статусу суддів Конституційного Суду АР, внутрішньої організації досліджуваного органу, а також перспективи використання досвіду Суду Європейського Союзу для вдосконалення цих елементів конституційного статусу досліджуваного органу.

У **підрозділі 4.1 «Правовий статус суддів Конституційного Суду Азербайджанської Республіки»** зазначено, що до складу статусу суддів Конституційного Суду АР доцільно включити такі елементи, як права, обов'язки і гарантії незалежності суддів.

На підставі вивчення норм Закону АР «Про Конституційний Суд», що регламентують статус суддів цього органу, сформульовано такі пропозиції про оптимізацію його структури: а) приєднати ст.ст. 12-14 до Глави другої «Основи організації і діяльності Конституційного Суду» (у такий спосіб норми, що містять вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду, а також регламентуюче обрання суддів Конституційного Суду, початок і термін їхніх повноважень, будуть розміщатися логічно вірно – безпосередньо перед нормами, закріплюючими статус суддів Конституційного Суду АР); б) розділити на дві статті ст. 11 «Вимоги до суддів Конституційного Суду» (ч. 1 містить вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР, а ч. 2 – вимоги до суддів).

Статтю 11 у новій редакції запропоновано назвати «Вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду» і перемістити до Глави другої Закону АР «Про Конституційний Суд». Розроблено нову редакцію ст. 11, а саме: «У відповідності зі статтею 133-3 Конституції Азербайджанської Республіки суддею Конституційного Суду може бути громадянин Азербайджанської Республіки у віці не молодше 18 років, що має право участі у виборах, який має вищу юридичну освіту і проробив за юридичною спеціальністю понад 10 років».

Другу частину ст. 11 Закону АР «Про Конституційний Суд» у поточній редакції, що містить вимоги не до кандидатів на посади суддів, а до суддів Конституційного Суду АР, рекомендовано включити до складу ст. 15 «Незалежність суддів Конституційного Суду» як ч. 15.3: «Судді Конституційного Суду Азербайджанської Республіки не можуть обіймати ніякої іншої виборної і призначуваної посади, не можуть займатися ніякою підприємницькою, комерційною й іншою оплачуваною діяльністю, крім наукової, педагогічної і творчої діяльності, не можуть займатися політичною діяльністю і перебувати в політичних партіях, не можуть одержувати ніякого іншого окладу, крім зарплати, а також коштів за наукову, педагогічну і творчу діяльність». Необхідність переносу цих норм до глави про статус суддів досліджуваного органу аргументовано тим, що вони становлять собою перелік гарантій незалежності суддів Конституційного Суду АР.

З метою більш чіткого розмежування конституційного статусу судових органів конституційної і загальної юрисдикції в Основному Законі АР рекомендовано перенести з Глави VII «Судова влада» до Глави VII-I «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки» всі норми, що містять гарантії незалежності суддів єдиного органу конституційної юрисдикції АР. Сформульовано пропозицію доповнити ст. 133-3 Основного Закону АР частинами другою і третьою:

«II. Судді Конституційного Суду Азербайджанської Республіки не можуть обіймати ніякої іншої виборної і призначуваної посади, не можуть займатися ніякою підприємницькою, комерційною й іншою

оплачуваною діяльністю, крім наукової, педагогічної і творчої діяльності, не можуть займатися політичною діяльністю і перебувати в політичних партіях, не можуть одержувати ніякого іншого окладу, крім зарплати, а також коштів за наукову, педагогічну і творчу діяльність.

ІІІ. Суддям Конституційного Суду Азербайджанської Республіки гарантується незалежність».

У *підрозділі 4.2 «Структура Конституційного Суду Азербайджанської Республіки»* констатовано, що до складу єдиного органу конституційної юрисдикції АР входять Голова, його Заступник, дві палати, а також суддівський корпус. Відзначено, що Конституційний Суд АР у повному складі може функціонувати в організаційних формах Пленуму і Зборів суддів.

На підставі вивчення норм Закону АР «Про Конституційний Суд», що регламентують внутрішню організацію цього органу, сформульована пропозиція про перенос ст.ст. 20–22 Закону, які регламентують призначення і звільнення Голови Конституційного Суду і Заступника Голови, а також про повноваження цих посадових осіб, з Глави третьої «Статус суддів Конституційного Суду» до Глави другої «Основи організації і діяльності Конституційного Суду». У результаті переносу Глава друга «Основи організації і діяльності Конституційного Суду» складатиметься зі ст.ст. 6–17 з такими найменуваннями: «Склад і організація Конституційного Суду», «Вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду», «Обрання суддів Конституційного Суду», «Присяга судді Конституційного Суду», «Термін повноважень суддів Конституційного Суду», «Призначення і звільнення Голови Конституційного Суду і Заступника Голови», «Голова Конституційного Суду», «Заступник Голови Конституційного Суду», «Питання, розглянуті на засіданнях палат і Пленумі Конституційного Суду», «Збори суддів Конституційного Суду», «Символи Конституційного Суду, нагрудний знак і посвідчення судді Конституційного Суду», «Місце розташування Конституційного Суду».

Констатовано, що Суд ЄС містить у собі генеральних адвокатів і суддівський корпус, 10 звичайних палат, Велику палату, а також у повному складі може функціонувати в організаційній формі Пленуму. Зі складу суддів обираються Голова Суду ЄС і Віце-голова. Виявлено, що найбільш істотною відмінністю в правовому становищі посадових осіб Конституційного Суду АР і Суду ЄС є порядок заміщення посад їхніх голів і заступників. В Азербайджанській Республіці Голова Конституційного Суду і його Заступник призначаються на посаду Президентом з числа суддів Конституційного Суду. Голова і Заступник голови Суду ЄС обираються суддями з числа членів суддівського корпусу (голосування відбувається за пару кандидатів «голова – заступник»). Обидва порядки заміщення керівних посад відповідають сучасним демократичним

стандартам, які розробила Венеціанська комісія Ради Європи «За демократію через право». Доведено, що в даний час запозичення досвіду Суду ЄС у цій сфері для АР буде недоцільним: відносно невелика кількість суддів у Конституційному Суді (9 чоловік) зробить технічно неможливими вибори, якщо голосування відбуватиметься за декілька пар кандидатів «голова – заступник».

Резюмовано, що Конституційний Суд АР структурований значно менше, ніж Суд ЄС, що пов'язано з меншою кількістю суддів Конституційного Суду АР (28 суддів у Суді ЄС, 9 суддів у Конституційному Суді АР). Зокрема, відсутні інститути Секретаря Суду і генеральних адвокатів, хоч рецепція останнього уявляється доцільною у зв'язку з допомогою, яку вони надають при розгляді деяких справ.

У *підрозділі 4.3 «Перспективи використання досвіду Суду Європейського Союзу для вдосконалення елементів конституційного статусу Конституційного Суду Азербайджанської Республіки, пов'язаних з його структурою»* обґрунтована актуальність запозичення інституту генеральних адвокатів (*Advocates General*) і сформульовано низку пропозицій з практичної реалізації цієї тези.

Констатовано, що метою участі генерального адвоката в судовому процесі є підготовка і подання в судовому засіданні мотивованого висновку в справі; висновок не носить обов'язкового характеру. Генеральні адвокати сприяють Суду ЄС, беручи участь у розгляді найбільш важливих справ, однак не всіх. За аналогією, у Конституційному Суді АР участь генеральних адвокатів у розгляді справ рекомендовано зробити факультативною. Узагальнено, що до генеральних адвокатів Суду ЄС пред'являються ті самі вимоги, що й до суддів цього органу. Правовий статус генеральних адвокатів і суддів Суду ЄС за деякими винятками є практично ідентичним. Як і до суддів, до генеральних адвокатів Суду ЄС застосовується і 6-річний термін перебування на посаді, і принцип ротації. На теперішній час співвідношення між кількістю суддів Суду ЄС і кількістю його генеральних адвокатів становить 28 до 11, тобто суддів у 2,5 рази більше, ніж генеральних адвокатів. Застосування цього співвідношення до Конституційного Суду АР, що включає 9 суддів, дозволяє рекомендувати введення чотирьох вакансій генеральних адвокатів ($9:2,5 = 3,6$).

Кількість генеральних адвокатів Суду ЄС, яка підлягає ротації кожні три роки, не закріплюється точним числом, а розраховується за такою самою формулою, як і для суддів Суду ЄС (у даний час у перший раз ротація застосовується до 5 генеральних адвокатів, у другий раз – до 6). У разі запозичення інституту генеральних адвокатів для подальшого вдосконалення діяльності Конституційного Суду АР підкреслена недоцільність використання ротації – у зв'язку з відсутністю в АР практики ротації суддів і з тим, що пропонується кількість вакансій

генеральних адвокатів (чотири) і встановлення для них такого самого терміну повноважень, як і для суддів (існуючого терміну повноважень 9 років), украй складно вписати в механізм ротації. Введення довічного перебування суддів Конституційного Суду АР на посаді торкнеться і генеральних адвокатів, а отже, зробить їх ротацію неактуальною.

Генеральні адвокати Суду ЄС не беруть участі в обранні Голови Суду ЄС, але наділені аналогічним правом щодо особи, яка організовує їхню роботу, – Першого генерального адвоката. Сформульовано, що введення 4-х вакансій генеральних адвокатів у Конституційному Суді АР навряд чи викликає необхідність вибору одного з них Першим генеральним адвокатом. Організацію роботи генеральних адвокатів і розподіл справ між ними для економії часу й інших ресурсів доцільно покласти на Голову Конституційного Суду АР.

Розділ 5 «Елементи конституційного статусу Конституційного Суду Азербайджанської Республіки, пов'язані з організацією його діяльності» складається з чотирьох підрозділів, у яких проаналізовані функції і компетенція Конституційного Суду АР, організація його роботи, а також юридична чинність його актів. Розділ завершується розглядом перспектив використання досвіду Суду ЄС для вдосконалення елементів конституційного статусу Конституційного Суду АР, пов'язаних з організацією його діяльності.

У *підрозділі 5.1 «Функції і компетенція Конституційного Суду Азербайджанської Республіки»* констатовано, що функції органів конституційного контролю не є чимось постійним; вони змінюються, доповнюються, набувають більшого чи меншого значення в суспільному і державному житті, відображаючи динаміку конституційної юрисдикції. Узагальнено, що Конституційний Суд АР реалізує контрольну, інтерпретаційну, арбітражну, правозахисну і церемоніальну функції.

Виходячи з характеристики розглянутого органу, наданої в попередніх розділах, сформульовано пропозицію іменувати Конституційний Суд АР не «вищим», а «єдиним» органом конституційної юрисдикції в державі. У зв'язку з цим ч. 1.1 ст. 1 «Призначення й основні цілі Конституційного Суду Азербайджанської Республіки» Закону АР «Про Конституційний Суд» рекомендовано викласти в такій редакції: «1.1. Конституційний Суд Азербайджанської Республіки (далі: Конституційний Суд) є єдиним органом конституційної юрисдикції з питань, віднесених Конституцією Азербайджанської Республіки до його повноважень».

Констатовано, що компетенція Конституційного Суду АР становить собою сукупність предмета ведення і повноважень. Компетенція єдиного органу конституційної юрисдикції АР устанавлюється виключно Основним Законом і не може бути обмеженою. Зазначено, що на теперішній час єдина стаття Основного Закону АР, цілком присвячена аналізованому органу, – ст. 130 «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки» – починається

з ч. I, яка встановлює, що «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки складається з 9 суддів». Таким чином, в Основному Законі АР не встановлюються особливості юрисдикції Конституційного Суду АР, що навряд чи правильно. Виходячи з послідовного відстоювання позиції про необхідність чіткого розмежування конституційного статусу судових органів конституційної і загальної юрисдикції в Основному Законі АР, у Главі VII-I «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки» першу статтю варто назвати «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки – єдиний орган конституційної юрисдикції». У ній доцільно викласти основи компетенції Конституційного Суду АР, закріплені в даний час у п.п. III-VIII ст. 130 Основного Закону АР.

Виявлено логіку закріплення повноважень Конституційного Суду АР в Основному Законі АР: а) частково у вигляді відкритого переліку повноважень у п.п. III-VII ст. 130 (відповідні справи розглядаються Пленумом і палатами Суду); б) частково у вигляді згадувань про інші повноваження, що не входять у перелік, – у ст. 86, ч. I ст. 88, ст. 102, ч.ч. II-III ст. 104, ст. 107 і ст. 153 (відповідні справи розглядає лише Пленум Суду). Проаналізовано класифікацію повноважень, що зустрічається в юридичній літературі, органів конституційного контролю в залежності від їх важливості на основні й додаткові. Аргументовано, що ця класифікація незастосовна до повноважень Конституційного Суду АР з урахуванням надзвичайної важливості кожного з повноважень. Виявлено, що розподіл повноважень на дві групи пов'язаний зі ступенем поширеності тієї чи іншої проблеми, у залежності від чого палати беруть участь або не беруть участі в розгляді справи, але ніяк не зі ступенем її важливості. Запропоновано використовувати як підставу для класифікації повноважень Конституційного Суду АР дві наведені вище групи суб'єкта, уповноваженого приймати до провадження відповідні запити, звернення чи скарги.

Резюмовано, що в процесі подальшого вдосконалення таких елементів конституційного статусу Конституційного Суду АР, як функції і компетенція, доцільно запозичати досвід Суду ЄС у сфері передачі тлумачення законів АР іншим органам.

У **підрозділі 5.2 «Організація роботи Конституційного Суду Азербайджанської Республіки»** констатовано, що нормативна регламентація процесу функціонування Конституційного Суду АР здійснюється як Законом АР «Про Конституційний Суд», так і підзаконним актом – Внутрішнім статутом Конституційного Суду АР; у цих документах мають місце повтори нормативного матеріалу. Ці повтори, а також украй високу деталізацію норм Закону АР «Про Конституційний Суд» у частині процесу функціонування досліджуваного органу негативно оцінили експерти Венеціанської комісії Ради Європи «За демократію через право». З метою ліквідації цього недоліку, був

досліджений відповідний досвід Суду ЄС, а саме проведено порівняння норм Протоколу, що встановлює Статут Суду Європейського Союзу (Протоколу № 3, у редакції Лісабонського договору від 13 грудня 2007 р.) і Регламент Суду ЄС. Виявлено, що в Протоколі № 3 регламентуються лише такі питання, як постійне функціонування Суду ЄС, за винятком перерви на судові канікули; положення про кворум, необхідний для прийняття судових рішень стосовно існуючих організаційних форм діяльності Суду ЄС; питання представництва в Суді ЄС; коротка характеристика письмової й усної процедур як двох стадій провадження в Суді ЄС; подача позовної та ін. заяв; витребування Судом ЄС документів, проведення експертиз, залучення і допит свідків і експертів; порядок ведення судового засідання; повноваження Голови затверджувати перелік справ, призначених до слухання; таємниця судових нарад; оформлення і роз'яснення судових рішень, їх перегляд; порядок вирішення питання судових витрат; положення про спрощену процедуру; процесуальні терміни. Всі інші питання, пов'язані з функціонуванням Суду ЄС, містяться в його Регламенті.

Виходячи з вищевикладеного, рекомендовано у Законі АР «Про Конституційний Суд» чотири глави (г. 4 «Принципи провадження, здійснюваного в Конституційному Суді», гл. 5 «Початок провадження в Конституційному Суді», гл. 6 «Конституційне провадження», гл. 7 «Особливості конституційного провадження по конституційних справах різних видів») замінити Главою 4 «Основи конституційного судочинства». Запропоновано формулювати статті нової глави досить стисло для того, щоб вони одержали свою конкретизацію у Внутрішньому статуті Конституційного Суду АР. Крім того, у Главі першій Закону АР «Про Конституційний Суд» рекомендовано залишити такі статті, пов'язані з функціонуванням цього органу: ст. 7 «Питання, розглянуті в засіданнях палат і Пленуму Конституційного Суду», ст. 8 «Збори суддів Конституційного Суду», ст. 9 «Символи Конституційного Суду, нагрудний знак і посвідчення судді Конституційного Суду».

Підкреслено, що йдеться не про зменшення кількості норм, присвячених організації роботи Суду ЄС, а лише про усунення дублювання нормативного матеріалу. Сформульовано висновок про те, що на теперішній час регламентація функціонування Конституційного Суду АР з погляду обсягу нормативного матеріалу є оптимальною. На підставі дослідження досвіду Суду ЄС обґрунтована відсутність необхідності прийняття Конституційного процесуального кодексу. Аргументами на користь цієї тези є: а) необхідність запобігти надмірній кількості законодавчого матеріалу, що стосується організації діяльності досліджуваного органу (Внутрішній статут не входить у систему законодавства АР); б) передчасність думки про те, що в АР існують підстави для виділення галузі судово-конституційного права і процесу.

Констатовано, що в Суді ЄС використовуються чотири процедури – звичайна (аналог звичайної процедури в Конституційному Суді АР), прискорена (аналог письмової процедури в Конституційному Суді АР), а також термінова і спрощена процедури. Аргументовано, що в процесі функціонування Конституційного Суду АР досить двох існуючих у даний час процедур – звичайної і письмової. Такий висновок зроблений на підставі порівняння статистичних показників про кількість справ, розглянутих щорічно цими органами.

У *підрозділі 5.3 «Юридична чинність актів Конституційного Суду Азербайджанської Республіки»* констатовано, що досліджуваний орган приймає акти з родовим найменуванням «рішення» двох видів: постанови і ухвали. При розгляді думок різних авторів про юридичну чинність актів конституційного контролю було виявлено, що багато хто з них заперечує її наявність з посиланням на принцип поділу державної влади: з їх погляду, лише органи законодавчої влади наділені можливістю створювати правові норми. Цю тезу легко спростувати завдяки матеріалам практики – як країн, що належать до англо-американської правової сім'ї (судові прецеденти), так і кожної держави, в якій органи виконавчої влади в процесі свого функціонування приймають нормативно-правові акти підзаконного характеру. Однак думку низки дослідників про те, що органам конституційного контролю властива нормотворча функція, було б передчасно вважати справедливою стосовно Конституційного Суду АР. Резюмовано: оскільки Конституційний Суд АР компетентний визнавати норму права невідповідною Конституції АР і тим самим постановляє недійсність цієї норми, а також здійснює тлумачення Конституції АР і інших нормативно-правових актів, можна стверджувати, що він здійснює нормотворчу діяльність, однак не в усіх випадках.

Зроблений висновок про те, що ухвали Конституційного Суду АР не мають юридичної чинності. При цьому підкреслено, що Конституційний Суд АР у своїх ухвалях з припинення конституційного провадження нерідко докладно описував свою правову позицію, яка деякою мірою є зобов'язуючою для судових органів у частині тлумачення або застосування норми. Постанови Конституційного Суду АР віднесені до актів нормативного характеру. На відміну від ухвал, усі постанови Конституційного Суду АР мають юридичну силу. Ці акти мають нормативний характер і поширюються на широке коло суб'єктів. Винятки можуть складати лише постанови, пов'язані зі спеціальним провадженням, що більшою мірою нагадує індивідуальний правовий акт (наприклад, постанови Пленуму Конституційного Суду АР «Про дачу висновку з проекту Акта референдуму АР «Про внесення змін у Конституцію Азербайджанської Республіки» від 25 липня 2016 р. або «Про підсумки виборів депутатів Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки п'ятого скликання, проведених 1 листопада 2015 р.» від 24 листопада 2015 р.).

Сформульовано пропозицію про внесення змін і доповнень у Закон АР «Про Конституційний Суд»:

1. Доповнити ст. 66 «Юридична чинність постанов Конституційного Суду» таким пунктом:

«66.6 Правові позиції, викладені в постановах Конституційного Суду АР, носять обов'язковий характер для виконання».

2. Доповнити ст. 67 «Порядок набрання чинності постановами Конституційного Суду» таким пунктом:

«67.1. Постанови про тлумачення нормативно-правових актів з позиції їх відповідності Конституції АР не обмежені в ретроспективному застосуванні».

3. Доповнити ст. 68 «Ухвали Конституційного Суду» таким пунктом:

«Ухвали Пленуму Конституційного Суду, що містять вимоги матеріального характеру, мають обов'язкову силу».

У *підрозділі 5.4 «Перспективи використання досвіду Суду Європейського Союзу для вдосконалення елементів конституційного статусу Конституційного Суду Азербайджанської Республіки, пов'язаних з організацією його діяльності»* аргументовано пропозицію про уточнення підстави офіційного тлумачення нормативно-правових актів, яким є тлумачення лише з позиції і вимог Основного Закону. Повноваження ж у частині тлумачення нормативно-правових актів з метою їх правильного застосування рекомендовано передати відповідно Верховному Суду АР. Ця теза сформульована за підсумками вивчення досвіду функціонування Суду ЄС, а також на основі даних статистичного аналізу, що свідчать про: а) істотне зростання завантаження Конституційного Суду АР – якщо в період з 1998-го по 2007 р. у середньому приймалося по 14 постанов на рік, то в період з 2008 р. по цей час – у середньому по 22; б) динаміку кількості розглянутих справ різних видів – у 2004–2008 рр. найбільшу кількість розглянутих справ складали конституційні скарги, однак з 2010 р. тенденція змінилася і найбільша кількість розглянутих справ припадає на тлумачення законів АР; в) постійний характер і стійкість тенденції постійного збільшення кількості навантаження на Конституційний Суд АР, що робить актуальним і необхідним критичне осмислення переліку його повноважень і формулювання пропозицій про динаміку конституційної юрисдикції. Ця інновація обумовлена необхідністю подальшого вдосконалення конституційного статусу Конституційного Суду АР у частині зменшення кількості покладених на нього повноважень для того, щоб цей орган приділяв більшу увагу виявленню принципів конституціоналізму в Основному Законі й тлумаченню як принципів конституціоналізму, так і конституційних принципів. Аргументовано важливість офіційного тлумачення Конституційним Судом АР у їх сучасному розумінні, з урахуванням реалій державного і громадського життя, принципів азербайджанського конституціоналізму і принципів, що містяться в Основному Законі АР.

Аргументовано пропозицію вважати основною цінністю азербайджанського конституціоналізму демократію. Цей висновок зроблений на підставі аналізу норм Основного Закону АР: преамбули, Розділу першого «Загальні положення», що відкриває Глава I «Народовладдя», яка включає в себе такі статті: «Джерело влади», «Суверенітет народу», «Питання, вирішені шляхом усенародного голосування – референдуму», «Право представляти народ», «Єдність народу», «Неприпустимість присвоєння влади». Сформульовано, що якщо демократія є основною цінністю в АР, то обов'язок гарантувати можливість вільного волевиявлення народу на виборах і референдумах, конституційність цих процесів є вкрай важливою. Конституційний Суд АР відіграє важливу роль у тому, щоб охороняти і контролювати процес практичної реалізації вибору народу Азербайджану – «побудувати, як вираження волі народу, правову, світську державу, що забезпечує верховенство законів» (Преамбула Основного Закону). У ст. 6 Конституції «Неприпустимість присвоєння влади» підкреслена важливість демократії для АР: у ній передбачено, що «ніяка частина народу Азербайджану, ніяка соціальна група чи організація, ніяка особа не може привласнити повноваження із здійснення влади. Присвоєння влади є найтяжчим злочином проти народу». Останню пропозицію ст. 6 Основного Закону АР варто розуміти таким чином, що не тільки жодна особа, жодна група осіб, але і жоден орган публічної влади не має права виходити за межі своїх повноважень, щоб не створювати загрози узурпації влади. Саме з погляду правової оцінки конституційності дії органів публічної влади в межах своїх повноважень Конституційний Суд АР може сприяти запобіганню можливій загрози узурпації публічної влади.

На підставі цих аргументів сформульований висновок про те, що Конституційному Суду АР варто приділяти більшу увагу теоретичному обґрунтуванню прийнятого рішення, у т. ч. тлумачачи Основний Закон з погляду прямо закріплених у ньому конституційних принципів, а також закладених у його тексті цінностей і принципів конституціоналізму.

ВИСНОВКИ

Серед узагальнень, підсумкових положень, висновків, рекомендацій і пропозицій найголовніше дослідницьке значення мають такі:

1. У сучасній вітчизняній науці відсутні як комплексні дослідження Конституційного Суду АР, так і конституційно-порівняльні дослідження національних органів конституційного контролю із Судом ЄС у частині здійснення ним конституційного контролю. Важливість використання відповідного досвіду Суду ЄС у процесі подальшого вдосконалення формування і функціонування Конституційного Суду АР обумовлена активною участю Азербайджану в проекті Європейського Союзу «Східне

партнерство», метою якого є розвиток інтеграційних зв'язків Євросоюзу з шістьма країнами колишнього СРСР: Азербайджаном, Україною, Молдовою, Вірменією, Грузією і Білорусією. Доведено, що проведені дослідження актуалізуються внаслідок того, що: а) і Конституційний Суд АР, і Суд ЄС не від самого початку свого функціонування використовували практику Європейського Суду з прав людини, однак згодом визнали її цінність і необхідність для захисту прав людини у відповідних правових системах; б) детальне вивчення можливостей збереження національної ідентичності у сполученні з використанням потенціалу як наднаціональних інститутів, так і міжнародних організацій важливо для побудови взаємовідносин Азербайджану не тільки з ЄС, але і з іншими міжнародними організаціями, членом яких він є.

2. Виявлено, що існування на європейському континенті Європейського Союзу в його сучасних межах, із установленим на території країн-учасниць наднаціональним політичним і наднаціональним правовим порядком, є закономірним результатом більш ніж піввікового розвитку; у даний час відбувається еволюція правової природи ЄС з конфедеративної у федеративну. З погляду конституційного права ці процеси цікаві тим, що в результаті було створено «право особливого роду» (*sui generis*), яке має риси як міжнародного публічного права, так і національного права. Риси міжнародного публічного права переважають у первинних джерелах права ЄС (в установчих договорах), у той час як його вторинні й третинні джерела наділені переважно рисами джерел національного права. Наявність у праві ЄС рис національного права обумовлює існування правової системи ЄС, до складу якої входить галузь конституційного права ЄС. Основним джерелом наднаціонального конституційного права ЄС є Конституція ЄС, що має консолідований характер і складається з установчих договорів і Хартії фундаментальних прав. Повноваження із здійснення конституційного контролю покладені на Суд ЄС, що очолює судову систему ЄС, який має як конституційну, так і загальну юрисдикцію.

3. Сформульовано, що структура конституційного статусу Конституційного Суду АР – це модель, яка включає елементи, пов'язані з його формуванням, внутрішньою організацією і діяльністю.

4. Доведено, що в неї входять такі елементи конституційного статусу досліджуваного органу, пов'язані з його: а) формуванням – кваліфікаційні вимоги до суддів Конституційного Суду АР і порядок його формування; б) внутрішньою організацією – структура Конституційного Суду АР і правовий статус суддів; в) діяльністю – функції і компетенція Конституційного Суду АР, організація його роботи і юридична чинність його актів. Для виявлення напрямів подальшого вдосконалення конституційного статусу Конституційного Суду АР запропоновано виділяти аналогічні елементи у структурі конституційного статусу Суду ЄС. Проведено поелементну характеристику конституційного статусу

Конституційного Суду АР з урахуванням перспектив можливого їх удосконалення з використанням досвіду ЄС у тих випадках, коли це можливо (наприклад, при аналізі вимог до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР виявлено, що стосовно цього елементу конституційного статусу досліджуваного органу застосування досвіду Суду ЄС важко у зв'язку з тим, що кожна держава-член ЄС використовує для призначення судді, який представляє цю країну, норми національного права, а не права ЄС).

5. Доведено, що місце Конституційного Суду АР у системі органів публічної влади при вивченні конституційного статусу цього органу варто вважати передстатусним елементом. Виявлено, що Конституційний Суд АР належить до судової гілки влади, однак в Основному Законі АР розмежування конституційного статусу судових органів конституційної і загальної юрисдикції здійснено недостатньо чітко. У зв'язку з цим сформульовані комплексні пропозиції з внесення змін і доповнень у Конституцію АР: а) доповнити Основний Закон АР Главою VII-I «Конституційний Суд Азербайджанської Республіки»; б) закріпити, що Конституційний Суд Азербайджанської Республіки є єдиним органом конституційної юрисдикції; в) у ст. 125 «Здійснення судової влади» уточнити, що її здійснюють суди конституційної і загальної юрисдикції; г) закріпити вимоги, запропоновані до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР, окремо від вимог, запропонованих до кандидатів на посади суддів судів загальної юрисдикції. Закріплення основ конституційного статусу Конституційного Суду АР в окремій главі Основного Закону АР є позитивною прямою рецепцією досвіду регламентації конституційних основ статусу Суду ЄС.

6. Сформульовано пропозицію з ч. 2 ст. 15 Закону АР «Про Конституційний Суд» виключити словосполучення «неприпустимістю прояву неповаги до Конституційного Суду чи втручання в його діяльність» у зв'язку з тим, що ця стаття має назву «Незалежність суддів Конституційного Суду». Пропозиція обґрунтована тим, що: а) ця норма безпосередньо стосується незалежності Конституційного Суду АР і має лише непряме відношення до незалежності суддів; б) ч. 2 ст. 5 «Незалежність Конституційного Суду» цього самого Закону містить практично ідентичну норму, а саме: «Введення будь-якою особою з будь-якої причини прямо чи побічно обмеження на конституційне провадження, справляння на нього впливу, створення загрози і втручання в нього, а також прояв до суду неповаги неприпустимі та тягнуть відповідальність відповідно до законодавства Азербайджанської Республіки».

7. Доведено доцільність підвищення з 5 до 10 років стажу роботи з юридичної спеціальності, необхідної для обіймання посади судді Конституційного Суду АР у зв'язку з тим, що мінімальний стаж роботи з юридичної спеціальності, необхідний для обіймання посади судді в судах

загальної юрисдикції, складає 5 років, з метою послідовної реалізації тези про доцільність більш чіткого розмежування конституційного статусу судових органів конституційної і загальної юрисдикції. Аргументовано, що на теперішній час установлені в Основному Законі АР кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду є чіткими і недвозначними. Такі оцінні критерії, як бездоганна репутація та ін., рекомендовано вважати факультативними і враховувати в процесі відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР. Для подальшого вдосконалення попереднього відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР рекомендована позитивна непряма рецепція відповідного досвіду Суду ЄС у частині створення Комітету експертів при Президенті АР.

8. Запропоновано замінити обрання суддів Конституційного Суду АР на 15-літній термін обранням довічно з метою підвищення рівня їх незалежності.

9. Обґрунтовано доцільність прямої рецепції досвіду регламентації правового статусу суддів Суду ЄС. У зв'язку з цим у Законі АР «Про Конституційний Суд» запропоновано виключити зі ст. 11 «Вимоги до суддів Конституційного Суду»: а) норму про вимоги до кандидатів на посади суддів цього органу, виклавши її в окремій статті; б) одну з гарантій незалежності суддів Конституційного Суду АР, що забороняє їм займатися певною діяльністю та сполучати роботу в досліджуваному органі з деякими іншими посадами, перемістивши її в главу про статус суддів Конституційного Суду АР. На матеріалах порівняльного аналізу процесуальних гарантій незалежності суддів Конституційного Суду АР і Суду ЄС виявлено, що в порівнянні із судьями Суду ЄС судді Конституційного Суду АР мають чіткий перелік основ для самовідводу, що не завжди дозволяє забезпечувати незалежність і неупередженість судді при розгляді справи.

10. Рекомендовано пряму рецепцію досвіду Суду ЄС у частині включення до складу Конституційного Суду АР генеральних адвокатів.

11. Доведено, що до функцій Конституційного Суду АР належать контрольна, інтерпретаційна, арбітражна, правозахисна, церемоніальна. На підставі досвіду Суду ЄС аргументована доцільність передачі Верховному Суду АР повноважень з тлумачення законів і інших нормативних актів для того, щоб Конституційний Суд АР здійснював офіційне тлумачення лише норм Основного Закону АР.

12. З урахуванням досвіду Суду ЄС сформульована пропозиція про доцільність скорочення в Законі АР «Про Конституційний Суд» кількості норм процесуального характеру для того, щоб регламентацію своєї діяльності здійснював Конституційний Суд АР на рівні свого Внутрішнього Статуту (Регламенту). Розроблено відповідні зміни в Законі АР «Про Конституційний Суд».

13. Для визначення місця особливої думки судді Конституційного Суду АР у системі актів досліджуваного органу рекомендовано викласти ст. 62 «Акти Конституційного Суду» Закону АР «Про Конституційний Суд» у такій редакції:

«62.1. На засіданнях палат Конституційного Суду приймаються ухвали, а на засіданнях Пленуму – рішення й ухвали. Особливу думку судді Конституційного Суду суддя підготовлює одноосібно».

«62.2. Акти Конституційного Суду приймаються в дорадчій кімнаті суддів, за винятком особливої думки судді».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Гараджаев Д. Конституционный Суд Азербайджанской Республики: теория и практика : монография / Д. Гараджаев. – О. : Издат. дом «Гельветика», 2016. – 400 с.

Рецензії на монографію:

2. Батанов А.В. Концептуальные проблемы формирования и осуществления конституционного контроля в Азербайджанской Республике / А.В. Батанов // Прикарпат. юрид. вісник. – 2016. – Вип. 6. – С. 199-200. – Рец. на кн.: Конституционный Суд Азербайджанской Республики: теория и практика : монография / Д. Гараджаев. – О. : Издат. дом «Гельветика», 2016. – 400 с.

3. Васильченко О.П. Конституционный контроль: опыт Азербайджанской Республики / О.П. Васильченко // Наук. вісник Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2016. – № 24. – С. 150. – Рец. на кн.: Конституционный Суд Азербайджанской Республики: теория и практика : монография / Д. Гараджаев. – О. : Издат. дом «Гельветика», 2016. – 400 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Гараджаев Д.Я. Функционально-компетенционные характеристики органов конституционного контроля / Д.Я. Гараджаев // Наук. вісник Ін-ту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 1. – С. 35-47.

2. Гараджаев Д.Я. Реформирование места Конституционного Суда в системе органов государственной власти Азербайджанской Республики: опыт Суда ЕС [Електронний ресурс] / Д.Я. Гараджаев // Юрид. наук. електр. журн. – 2017. – № 1. – С. 26-29. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/1_2017/7.pdf

3. Гараджаев Д.Я. Процессуальные гарантии независимости судей Конституционного Суда Азербайджанской Республики и Суда Европейского Союза / Д.Я. Гараджаев // Вісник Південного регіонального центру Нац. акад. правових наук України. – 2017. – № 10. – С. 53-60.

4. Гараджаев Д.Я. Права и обязанности судей Конституционного Суда Азербайджанской Республики и Суда Европейского Союза как элемент их статуса / Д.Я. Гараджаев // Прикарпат. юрид. вісник. – 2016. – Вип. 6. – С. 36-39.

5. Гараджаев Д.Я. К вопросу о «Конституции» Европейского Союза / Д.Я. Гараджаев // Прикарпат. юрид. вісник. – 2016. – Вип. 1. – С. 33-36.

6. Гараджаев Д.Я. Методология сравнительных исследований органов конституционного правосудия / Д.Я. Гараджаев // Конституційно-правові акад. студії. – 2016. – № 1. – С. 100-108.

7. Гараджаев Д.Я. О предпосылках использования сравнительного метода в конституционно-правовых исследованиях / Д.Я. Гараджаев // Прикарпат. юрид. вісник. – 2016. – Вип. 4. – С. 23-27.

8. Гараджаев Д.Я. Отбор кандидатов в судьи Конституционного Суда Азербайджанской Республики и Суда Европейского Союза: сравнительный анализ / Д.Я. Гараджаев // Вісник Маріуп. держ. ун-ту. Серія: Право. – 2016. – № 2. – С. 56-68.

9. Гараджаев Д.Я. К вопросу о возрастном цензе для судей конституционных судов (на материалах Конституционного Суда Азербайджанской Республики) / Д.Я. Гараджаев // Порівняльне аналітичне право. – 2016. – № 3. – С. 53-56.

10. Гараджаев Д.Я. Место Конституционного Суда в системе органов государственной власти Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] / Д.Я. Гараджаев // Юрид. наук. електр. журн. – 2016. – № 6. – С. 42-45. – Режим доступа: http://www.lsej.org.ua/6_2016/10.pdf

11. Гараджаев Д.Я. Конституционный контроль в обеспечении принципа правовой определенности / Д.Я. Гараджаев // Юрид. вестник. – 2015. – № 3. – С. 253-259.

12. Гараджаев Д.Я. Конституционный контроль в системе конституционализма / Д.Я. Гараджаев // Юрид. вестник. – 2015. – № 4. – С. 40-45.

13. Гараджаев Д.Я. К вопросу о правовом статусе конституционных судов / Д.Я. Гараджаев // Наук. вісник Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2015. – № 18, т. 1. – С. 38-40.

14. Гараджаев Д.Я. До питання про зміни та доповнення до Конституції: досвід Азербайджанської Республіки / Д.Я. Гараджаев // Правничий часопис Донецьк. ун-ту. – 2015. – № 1/2. – С. 84-90.

15. Гараджаев Д.Я. Право на свободу совести и религии: проблемы правового ограничения в свете европейских стандартов / Д.Я. Гараджаев // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – О., 2007. – С. 148-156.

16. Гараджаев Д.Я. Проблема ограничения права на частную жизнь в сфере обеспечения национальной безопасности / Д.Я. Гараджаев // Сб. науч. тр. НАН Украины. – К., 2007. – № 38. – С. 272-279.

17. Гараджаев Д.Я. Национальная безопасность и пределы ограничения прав человека / Д.Я. Гараджаев // Юрид. вестник. – 2006. – № 2. – С. 78-83.

18. Гараджаев Д.Я. Гарантии защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина при обеспечении национальной безопасности государства / Д.Я. Гараджаев // Юрид. вестник. – 2006. – № 4. – С. 115-122.

19. Гараджаев Д.Я. Контрольно-надзорный механизм в системе защиты прав и свобод человека и гражданина (на материалах Украины, России, Азербайджана) / Д.Я. Гараджаев // Юрид. вестник. – 2004. – № 1. – С. 75-81.

20. Гараджаев Д.Я. Конституционный запрет пыток в правовой системе Азербайджана / Д.Я. Гараджаев // Юрид. вестник. – 2004. – № 4. – С. 68-74.

21. Гараджаев Д.Я. Реализация международных стандартов прав человека в правовой системе Украины. Круглый стол в редакции: Всеобщая декларация прав человека и Украина (материалы обсуждения) / Д.Я. Гараджаев // Юрид. вестник. – 1999. – № 1. – С. 73-74.

22. Гараджаев Д.Я. Человек и гражданин в системе конституционализма / Д.Я. Гараджаев // Актуальные проблемы гос. и права. – 1999. – Вып. 6, ч. 1. – С. 172-179.

Статті в зарубіжних виданнях та виданнях України, включених до міжнародних науково-метричних баз:

1. Гараджаев Д.Я. Должностные лица Конституционного Суда Азербайджанской Республики и Суда Европейского Союза / Д.Я. Гараджаев // *Legea Si Viata*. – 2017. – № 3. – С. 32-35.

2. Qaracayev C.Y. Azerbaijan constitution court's role in protecting democracy: lessons from the EU / C.Y. Qaracayev // *Молодий вчений*. – 2016. – № 12. – С. 567-570.

3. Гараджаев Д.Я. Суд справедливости в конституционно-правовых исследованиях / Д.Я. Гараджаев // *Молодий вчений*. – 2015. – № 12(3). – С. 72-75.

4. Qaracayev C.Y. İnsan hüquqlarının təminatında məhkəmə konstitusionalizmi / C.Y. Qaracayev // *Polis Akademiyasının elmi xəbərləri*. – 2012. – № 4. – S. 27-30.

5. Гараджаев Д.Я. Конституционализация правовой системы с целью обеспечения принципа пропорциональности / Д.Я. Гараджаев // *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Məlumatı*. – 2012. – № 3. – S. 97-100.

6. Qaracayev C.Y. Formation of the institute of special opinion in the practice of the constitutional court of the Azerbaijan Republic / C.Y. Qaracayev // *Constitutional law review. Georgia*. – 2011. – № 4. – P. 131-133.

7. Гараджаев Д.Я. Развитие современного конституционализма в Азербайджанской Республике / Д.Я. Гараджаев // Генезис публічного права: від становлення до сучасності : зб. наук. пр. / за ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2010. – С. 21-22.

8. Гараджаев Д.Я. Формирование института особого мнения в практике Конституционного Суда Азербайджанской Республики / Д.Я. Гараджаев // Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin məlumatı. – 2010. – № 3. – С. 117-119.

9. Гараджаев Д.Я. Гарантия прав человека в процессе конституционных реформ в Азербайджане / Д.Я. Гараджаев // Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin məlumatı. – 2010. – № 4. – С. 123-128.

10. Гараджаев Д.Я. Конституционно-правовые особенности системы обеспечения национальной безопасности / Д.Я. Гараджаев // Diplomatiya və hüquq-NATO. – 2008. – № 3. – С. 6-11.

11. Гараджаев Д.Я. Ограничение конституционных прав и свобод человека в целях защиты основ конституционного строя и обеспечения национальной безопасности / Д.Я. Гараджаев // Вестник Межпарламент. Ассамблеи СНГ. – 2007. – № 3. – С. 223-231.

12. Гараджаев Д.Я. Конституционные пределы ограничения права на личную неприкосновенность в свете Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод / Д.Я. Гараджаев // Междунар. право и проблемы интеграции : науч.-аналит. и практ. журн. – 2007. – № 2 (10). – С. 50-57.

13. Гараджаев Д.Я. Конституционные гарантии права человека на труд в Азербайджане и пределы его ограничения / Д.Я. Гараджаев // Междунар. право и проблемы интеграции : науч.-аналит. и практ. журн. – 2006. – № 2 (06). – С. 38-46.

14. Qaracayev C.Y. İnsan hüquqları əsas prinsipləri / C.Y. Qaracayev // Qanunçuluq. – 2006. – № 1. – S. 36-40.

15. Qaracayev C.Y. Azərbaycan Respublikasında milli təhlükəsizliyin konstitusion-hüquqi vəziyyəti / C.Y. Qaracayev // Qanunçuluq. – 2003. – № 3. – S. 26-30.

16. Гараджаев Д.Я. Обеспечение международных стандартов в сфере прав человека и гражданина в правовой системе Азербайджана (часть первая) / Д.Я. Гараджаев // Возрождение – XXI век / ИГСМО АН Азербайджана. – 2000. – № 4. – С. 26-37.

17. Гараджаев Д.Я. Обеспечение международных стандартов в сфере прав человека и гражданина в правовой системе Азербайджана (часть вторая) / Д.Я. Гараджаев // Возрождение – XXI век / ИГСМО АН Азербайджана. – 2000. – № 5. – С. 58-64.

18. Qaracayev C.Y. İnsan Hüquqları və onun təminatında prokurorluğun rolu / C.Y. Qaracayev // Hüquqi dövlət və qanun. – 2000. – № 7-8. – S. 47-49.

19. Гараджаев Д.Я. Обеспечение прав человека в Азербайджанской Республике органами прокуратуры / Д.Я. Гараджаев // Возрождение – XXI век / ИГСМО АН Азербайджана. – 2000. – № 10. – С. 36-42.

20. Гараджаев Д.Я. Новая методика преподавания права в Азербайджане / Д.Я. Гараджаев // Qanun. – 1999. – № 11-12. – С. 42-43.

21. Qaracayev C.Y. Klinik hüquqi təhsil / C.Y. Qaracayev // Hüquqi dövlət və qanun. – 1999. – № 9. – S. 55.

Інші публікації, в яких додатково висвітлюється зміст дисертації:

1. Гараджаев Д.Я. Конституционное право Азербайджанской Республики / Д.Я. Гараджаев // Конституционное право зарубежных стран : учебник / Н.В. Мишина, А. Р.Крусян, Д.Я. Гараджаев [и др.]. – Х. : Право, 2015. – С. 496-528.

2. Гараджаев Д.Я. Конституційне право Азербайджанської Республіки / Д.Я. Гараджаев // Конституційне право зарубіжних країн / за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальова. – Дніпропетровськ : Середняк ТК, 2014. – Т. 2 : Особлива частина. – С. 4-29.

3. Гараджаев Д.Я. Права человека в Азербайджанской Республике : учеб.-метод. пособие / Д.Я. Гараджаев. – Баку, 2002. – 72 с.

4. Qaracayev C.Y. Azərbaycan Respublikasında İnsan Hüquqları. Tədris-metodik vəsait / C.Y. Qaracayev. – Bakı, 2002. – 70 s.

Тези доповідей на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, засіданнях круглих столів та інші опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Гараджаев Д.Я. О возможностях рецепции Конституционным Судом Азербайджанской Республики института генеральных адвокатов Суда Европейского Союза / Д. Я. Гараджаев // De Jure. Официально издание на юридически факультет Великотырновски Университет «Св.Св. Кирил и Методий», Велико Тырново. – 2017(14). – № 1. – С.46-49.

2. Гараджаев Д. Я. Право на частную жизнь: вопросы конституционного контроля / Д. Я. Гараджаев // Защита основных прав гражданина и национальная безопасность в современном мире: роль конституционных судов : материалы междунар. конф., посв. 25-летию Конституционного суда Болгарии (г. София, 21–22 сентября 2016 г.). – София : Проф. Марин Дринов, 2017. – С. 74-82.

3. Гараджаев Д.Я. Особое мнение судьи как процессуальная гарантия независимости судей Конституционного Суда Азербайджанской Республики / Д.Я. Гараджаев // Сучасні тенденції в юридичній науці України : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 лютого 2017 р.). – Херсон : Видав. дом «Гельветика», 2017. – 112 с. – С. 16-18.

4. Qaracayev C.Y. İnsan hüquqlarının təminatında hüquqi müəyyənlik prinsipinin rolu / C.Y. Qaracayev // İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının konstitusiyə təminatının aktual problemləri. Beynəlxalq elmi-praktik konfrans materialları, 7 noyabr 2014-cü il. – Bakı : Mutərcim, 2016. – S. 77-84.

5. Qaracayev C.Y. Məişət zorakılığına qarşı mübarizə: beynəlxalq standartlar və Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemi / C.Y. Qaracayev // Ailə-məişət zorakılığının sosial-psixoloji, cinayət-hüquqi və kriminaloji problemləri. Beynəlxalq elmi-praktik konfrans materialları, 29 fevral 2016-cı il. – Bakı, 2016. – S. 55-66.

6. Qaracayev C.Y. Ailə münasibətlərinin qorunmasında məhkəmə konstitusiyə nəzarətinin rolu / C.Y. Qaracayev // «Müstəqillik dövründə ailə siyasətinin formalaşması – əhəmələr, perspektivlər» adlı elmi-praktik konfrans materiallarının toplusu. – Bakı, 2016. – S. 40-48.

7. Гараджаев Д.Я. Реализация принципа правовой определенности посредством конституционного контроля / Д.Я. Гараджаев // Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві : матеріали міжнар. конф., присв. 20-й річниці Конституційного Суду України (м. Київ, 7–8 жовтня 2016 р.). – К. : ВАІТЕ, 2016. – С. 41-46.

8. Гараджаев Д. Я. К вопросу о конституционном праве Европейского Союза / Д. Я. Гараджаев // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 травня 2016 р.) : у 2 т. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. – О. : Юрид. літ., 2016. – Т. 1. – С. 257-259.

9. Гараджаев Д.Я. Конституционная жалоба: понятие и ее значимость на практике Азербайджанской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mahkamahkonstitusi.go.id/public/content/banner/file/PROSEDING.pdf>

10. Гараджаев Д.Я. Судебно-конституционный контроль в обеспечении принципа равенства / Д.Я. Гараджаев // Конституционализм и правовая система России: итоги и перспективы : сб. докл. V Междунар. науч.-практ. конф. «Кутафинские чтения» (г. Москва, 26–28 ноября 2013 г.). – М., 2014. – С. 41-45.

11. Qaracayev C.Y. İnsan hüquqlarının təminatında hüquqi müəyyənlik prinsipinin rolu / C.Y. Qaracayev // Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Məlumatı. – 2014. – № 4. – S. 110-118.

12. Qaracayev C.Y. Məişət zorakılığının aradan qaldırılmasında beynəlxalq standartlar və Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemi / C.Y. Qaracayev // Azərbaycanda gender problemləri: mövcud vəziyyət və əsas istiqamətlərdə inkişaf mövzusunda III Respublika konfransının materialları, Bakı, 4 mart 2014-cü il. – Bakı, 2014. – S. 55-72.

13. Гараджаев Д.Я. Роль Конституционного Суда Азербайджанской Республики в повышении эффективности и качества правосудия:

некоторые аспекты по расширению компетенции Конституционного Суда / Д.Я. Гараджаев // Компетенция конституционного суда: границы и возможности расширения : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Рига, 25–28 сентября 2013 г.). – Рига, 2014. – С. 218-225.

14. Гараджаев Д.Я. Правовая система Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.constcourt.gov.az/laws/44>

15. Qaracayev C.Y. Konstitusiya şikayəti – insan və vətəndaş hüquq və azadlıqların müdafiəsinin effektiv prosesual vasitəsi kimi / C.Y. Qaracayev // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin ad gününə və Azərbaycan Respublikasının dövlətçiliyinin bərpasının 90-illik yubileyinə həsr olunmuş «Hüquq elminin müasir problemləri» adlı III Respublika elmi-nəzəri konfransın materialları, AMEA FSHİ. – Bakı, 2013. – S. 16-21.

16. Qaracayev C.Y. Konstitusiya şikayəti – insan və vətəndaş hüquq və azadlıqların müdafiəsinin effektiv prosesual vasitəsi kimi / C.Y. Qaracayev // Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı. – 2013. – № 1. – S. 68-75.

17. Гараджаев Д.Я. Судебный конституционный контроль по обеспечению предела ограничения прав человека / Д.Я. Гараджаев // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матеріали 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 вересня 2013 р.) / за ред. С. В. Ківалова ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2013. – С. 278-282.

18. Qaracayev C.Y. Məhkəmə-konstitusiya nəzarəti baxımından normativ hüquqi aktların qüvvəsinin geriyyə şamil edilməsinin əsasları / C.Y. Qaracayev // «Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası kontekstində insan hüquqlarının səmərəli müdafiəsi» adlı I beynəlxalq elmi konfransın materialları (29-30 noyabr 2013-cü il). AMEA FSHİ. – Bakı, 2013. – S. 188-193.

19. Гараджаев Д.Я. Конституционализация правовой системы с целью обеспечения принципа пропорциональности / Д.Я. Гараджаев // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. проф.-виклад. складу та аспірантів Нац. ун-ту «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 16–17 травня 2012 р.). – О., 2012. – С. 265-268.

20. Qaracayev C.Y. Azərbaycan Respublikasında məişət zorakılığı ilə mübarizə: nəzəriyyə, tarix və təcrübə [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://femida.az/2012/05/04/az>

21. Гараджаев Д.Я. Юридическая сила решений Конституционного суда в обеспечении баланса между ветвями власти / Д.Я. Гараджаев // Конституционный контроль в системе разделения властей : материалы междунар. науч.-практ. конф., посв. 20-летию Конституционного суда Албании (г. Тирана, 7–8 июня 2012 г.). – Тирана, 2012. – С. 229-235.

22. Qaracayev C.Y. Azərbaycanın hüquq sisteminin təkmilləşdirici faktoru kimi konstitusionalizasiya / C.Y. Qaracayev // Ulu Öndər Heydər

Əliyevin ad gününə və Azərbaycan Respublikasının dövlətçiliyinin bərpasının 20 illiyinə həsr olunmuş «Hüquq elminin və təhsilinin müasir problemləri və həlli yolları» adlı beynəlxalq konfransın materialları. – Bakı : AMEA FSHİ, 2011. – S. 357-360.

23. Гараджаев Д.Я. Решение конституционно-правовых коллизий как средство обеспечения конституционализма в законодательстве и правоприменительной практике / Д.Я. Гараджаев // Dövlət və hüquq quruculuğunun aktual problemləri : mövzusunda XI Respublika elmi-praktik konfransının materialları, 11–12 may 2011-ci il. – Bakı : I cild., 2011. – S. 102-105.

24. Гараджаев Д.Я. Ценность конституционализма и конституционализация правовой системы / Д.Я. Гараджаев // Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Məlumatı. – 2011. – № 1. – S. 80-85.

25. Qaracayev C.Y. Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında / C.Y. Qaracayev // Azərbaycan Respublikası Qanununun kommentariyası. – Bakı, 2011. – 132 s.

26. Qaracayev C.Y. Azərbaycanın konstitusiyası hüququ elminin müasir problemləri / C.Y. Qaracayev // Hüquq elmlərinin prioritet istiqamətləri və hüquqşünas alimlərin qarşısında duran vəzifələr : mövzusunda elmi-praktik konfransın materialları. – Bakı : Elm, 2010. – S. 206-209.

27. Гараджаев Д.Я. Права человека и национальная безопасность при чрезвычайном и военном положении / Д.Я. Гараджаев // Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы : материалы II Междунар. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 16–17 апреля 2010 г.). – Симферополь : Крымучпедгиз, 2010. – С. 117-119.

28. Qaracayev C.Y. The improvement of the Constitutional guarantee of Human Rights and main freedoms / C.Y. Qaracayev // Political and legal bases of march 18, 2009 referendum in the Republic of Azerbaijan : the materials of international conference. – Baku, 2009. – P. 152-154.

29. Гараджаев Д.Я. Конституционно-судебный контроль в сфере ограничения прав человека / Д.Я. Гараджаев // Держава і право : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «П'яті Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р.). – Миколаїв : Іліон, 2009. – С. 107-108.

30. Гараджаев Д. Я. Международно-правовые критерии ограничения прав человека с целью обеспечения национальной безопасности / Д.Я. Гараджаев // Четверті Прибузькі юридичні читання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 28–29 листопада 2008 р.). – Миколаїв, 2008. – С. 50-52.

31. Гараджаев Д.Я. Принципы ограничения прав человека при обеспечении национальной безопасности (на материалах стран СНГ) / Д.Я. Гараджаев // Актуальні проблеми європейської інтеграції : зб. ст. з питань європейської інтеграції та права. – О., 2008. – Вип. 3. – С. 123-126.

32. Гараджаев Д.Я. Проблемы безопасности в процессе интеграции постсоветских стран в Европейский Союз / Д.Я. Гараджаев // Зона вільної торгівлі Україна – Європейський Союз та європейська інтеграція: правові та економічні аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 червня 2007 р.). / відп. ред. М.П. Орзіх. – О. : Фенікс, 2007. – С. 102-105.

33. Гараджаев Д.Я. Забезпечення національної безпеки як мета обмеження конституційних прав і свобод людини / Д.Я. Гараджаев // Визначальні тенденції генезу державності і права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Треті Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 23–24 листопада 2007 р.) / за ред. В.І. Терентьєва, О. В. Козаченко. – Миколаїв : Іліон, 2007. – С. 79-81.

34. Гараджаев Д.Я. Становление конституционализма в Азербайджанской Республике / Д.Я. Гараджаев // Azərbaycan və müasir dünya : IV ümumrespublika elmi-praktik konfransının materialları. – Bakı, 2001. – S. 19-20.

35. Гараджаев Д.Я. Конституционная ответственность как элемент конституционализма / Д.Я. Гараджаев // Azərbaycan və müasir dünya : III ümumrespublika elmi-praktik konfransının materialları. – Bakı, 2000. – S. 113-116.

АНОТАЦІЯ

Гараджаєв Дж. Я. Конституційний Суд Азербайджанської Республіки: теорія та практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

Дисертацію присвячено дослідженню конституційного статусу Конституційного Суду Азербайджанської Республіки та перспективам його вдосконалення із застосуванням досвіду Суду ЄС.

Виявлено, що конституційний статус Конституційного Суду АР включає елементи, пов'язані зі створенням (кваліфікаційні вимоги до суддів і порядок формування Конституційного Суду АР), внутрішньою організацією (правовий статус суддів та структура досліджуваного органу) та діяльністю цього органу (функції і компетенція Конституційного Суду АР, організація його роботи та юридична сила його актів).

Кожна з груп елементів конституційного статусу Конституційного Суду АР проаналізована з урахуванням перспектив можливого їх удосконалення з використанням досвіду ЄС в тих випадках, коли це можливо. Зокрема, обґрунтовано доцільність запозичення досвіду Суду ЄС в частині попереднього відбору кандидатів на посади суддів Конституційного Суду АР Комітетом експертів, введення в Конституційному Суді АР декількох вакансій генеральних адвокатів та ін.

Ключові слова: Конституційний Суд Азербайджанської Республіки, суддя конституційного суду, голова конституційного суду, акти конституційного суду, конституційний контроль, конституційне правосуддя, орган конституційної юрисдикції.

АННОТАЦИЯ

Гараджяев Дж. Я. Конституционный Суд Азербайджанской Республики: теория и практика. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2017.

Диссертация посвящена исследованию конституционного статуса Конституционного Суда Азербайджанской Республики и перспективам его усовершенствования с использованием опыта Суда ЕС.

Сформулировано, что конституционный статус Конституционного Суда АР включает элементы, связанные с его: а) формированием – квалификационные требования к судьям Конституционного Суда АР и порядок его формирования; б) внутренней организацией – структура Конституционного Суда АР и правовой статус судей; в) деятельностью – функции и компетенция Конституционного Суда АР, организация его работы и юридическая сила его актов.

Для выявления направлений дальнейшего усовершенствования конституционного статуса Конституционного Суда АР предложено выделять аналогичные элементы в структуре конституционного статуса Суда ЕС. Проведена поэлементная характеристика конституционного статуса Конституционного Суда АР с учетом перспектив возможного их усовершенствования с использованием опыта ЕС в тех случаях, когда это возможно (например, при анализе требований к кандидатам на должности судей Конституционного Суда АР выявлено, что применительно к этому элементу конституционного статуса исследуемого органа применение опыта Суда ЕС затруднительно в связи с тем, что каждое государство-член ЕС использует для назначения представляющего эту страну судьи нормы национального права, а не права ЕС).

Аргументировано, что в настоящее время установленные в Основном Законе АР квалификационные требования к кандидатам на должности судей Конституционного Суда являются четкими и недвусмысленными. Такие оценочные критерии, как безупречная репутация и др., рекомендовано считать факультативными и учитывать в процессе отбора кандидатов на должности судей Конституционного Суда АР. Для дальнейшего усовершенствования предварительного отбора кандидатов

на должности судей Конституционного Суда АР рекомендована позитивная косвенная рецепция соответствующего опыта Суда ЕС в части создания Комитета экспертов при Президенте АР.

С целью повышения уровня независимости судей Конституционного Суда АР сформулировано предложение заменить избрание их на 15-летний срок избранием пожизненно.

Рекомендована прямая рецепция опыта Суда ЕС в части включения в состав Конституционного Суда АР генеральных адвокатов, основной функцией которых будет представление заключений по делам определенного вида, рассматриваемым Конституционным Судом АР. Распределение дел между генеральными адвокатами предложено возложить на Председателя Конституционного Суда АР. На основании сравнения количества судей с количеством генеральных адвокатов в Суде ЕС сформулировано предложение о создании в Конституционном Суде АР четырех вакансий генеральных адвокатов. Аргументирована целесообразность: а) закрепления к кандидатам на должности генеральных адвокатов Конституционного Суда АР требований, аналогичных требованиям к кандидатам на должности судей Конституционного Суда АР; б) установления порядка формирования корпуса генеральных адвокатов Конституционного Суда АР, аналогичного порядку формирования судейского корпуса исследуемого органа; в) установления одинакового срока полномочий для судей и для генеральных адвокатов Конституционного Суда АР – пожизненного занятия должности до достижения предельного возраста нахождения на ней (70 лет).

С учетом опыта Суда ЕС сформулировано предложение о целесообразности сокращения в Законе АР «О Конституционном Суде» количества норм процессуального характера с тем, чтобы регламентацию своей деятельности осуществлял Конституционный Суд АР на уровне своего Внутреннего Устава (Регламента). Разработаны соответствующие изменения в Закон АР «О Конституционном Суде».

На основании опыта Суда ЕС аргументирована целесообразность передачи Верховному Суду АР полномочий по толкованию законов и иных нормативных актов с тем, чтобы Конституционный Суд АР осуществлял официальное толкование лишь норм Основного Закона АР.

Ключевые слова: Конституционный Суд Азербайджанской Республики, судья конституционного суда, председатель конституционного суда, акты конституционного суда, конституционный контроль, конституционное правосудие, орган конституционной юрисдикции.

SUMMARY

Qaracayev C. Y. Constitutional Court of the Azerbaijan Republic: Theory and Practice. – *(Should be treated as a manuscript.)*

The thesis for the degree of Doctor of Legal Sciences, in the specialty 12.00.02 – Constitutional Law, Municipal Law. – National University «Odessa Academy of Law», Odessa, 2017.

The thesis deals with the constitutional status of the Constitutional Court of Azerbaijan Republic (AR) and the prospects of its improvement using the experience of the EU Court of Justice.

The structure of the constitutional status of the Constitutional Court of Azerbaijan includes elements related to its formation (includes qualifications for judges and the procedure for the formation of the Constitutional Court of AR), internal structure (includes inner organization and the legal status of the judges) and functioning (includes functions and competence, organization of the work and the legal force of its acts). The author studies each group of the elements of the constitutional status of the Constitutional Court of AR and analyses the perspectives of their possible improvement using the experience of the EU. In particular, the author proposes to borrow the experience of the Court of Justice in the preliminary selection of candidates for the judges by the Committee of Experts, and the introduction of the few Advocates-General's vacancies in the Constitutional Court of AR, etc.

Key words: Constitutional Court of the Azerbaijan Republic, constitutional court's judge, head of the constitutional court, acts of the constitutional court, constitutional control, constitutional justice, constitutional jurisdiction's body.

Підписано до друку 01.06.2017.
Формат 60х90/16. Ум.-друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.